

Drugi dio

**Učešće u politici:
rješavanje sukoba,
rješavanje problema**

Nastavna jedinica 4: Sukob

Ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Nastavna jedinica 5: Pravila i propisi

Koja pravila nam najviše pomažu?

Igra donošenja odluka

Nastavna jedinica 6: Vlast i politika

Model političkog ciklusa

Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Nastavna jedinica 7: Jednakost

Vladavina većine – poštena vladavina?

Kako u demokratiji možemo riješiti pitanje većine/manjine?

NASTAVNA JEDINICA 4 SUKOB

Viši srednji nivo

**Ribarski sukob
Kako možemo riješiti
dilemu oko održivosti?**

4.1 Igra ribolova (1)

4.2 Igra ribolova (2)

4.3 Kako možemo uloviti „što više ribe“?

Izvještavanje i osvrt

4.4 Kako možemo postići održivost?

**Načini uspostavljanja ravnoteže ciljeva i
prevazilaženja sukoba**

Nastavna jedinica 4

Sukob

Ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Uvod za nastavnike

1. O čemu se radi u ovoj jedinici?

Ova jedinica bavi se problemom upravljanja zajedničkim resursima. Ako donositelji političkih odluka, firme i građani ne uspiju da riješe ovu vrstu problema, oni mogu dovesti do ozbiljnog sukoba, pa čak i rata.

Primjera radi, zamislite sljedeću svakodnevnu situaciju: u bioskopu punom posjetlaca jedna osoba niskog rasta ne uspijeva ništa da vidi jer neki div visok 1,90 cm sjedi ispred njega. Osoba niskog rasta ustaje. Međutim, sada drugi posjetioci ništa ne vide, pa i oni ustaju. Na kraju svi u bioskopu stoje. Niko ne vidi bolje nego što je prije vidio, a što je najgore, stajati je mnogo neudobnije nego sjediti. U stvari, sada je situacija još nepravednija jer niže osobe ne vide gotovo ništa.

Ovaj primjer ima mnogo zajedničkog s „velikim“ problemima upravljanja resursima, na primjer pretjeranim ulovom ribe. Takve je probleme teško riješiti jer imaju dvije dimenzije, kao što pokazuje primjer iz bioskopske dvorane:

1. Koje je pravilo potrebno posjetiocima bioskopa kako bi svima bio osiguran dobar pogled? (problem)
2. Na koji način se to pravilo može sprovesti ako ga neko u bioskopu prekrši? (institucionalna dimenzija.)

Osim pretjeranog ulova, primjeri „velikih“ problema upravljanja resursima su globalno zagrijavanje, odlaganje nuklearnog otpada i pretjerano iskorišćavanje podzemnih voda. U to su uključeni mnogi igrači suprotstavljenih interesa (problem dimenzije). Na globalnom nivou ne postoji nikakva super-država koja može nametnuti pravilo jednoj suverenoj državi (institucionalna dimenzija). Međutim, pritisak problema poput globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena raste, pa se stoga politički lideri i građani cijelog svijeta moraju potruditi da pronađu rješenje.

Igra ribolova tiče se problema pretjeranog ulova, a u centru je problem održivosti koji predstavlja prvu dimenziju ovog problema. Problem bi učenicima bio prekomplikovan ako bi uključivao i institucionalnu dimenziju; međutim, institucionalnu dimenziju moguće je dotaći proširivanjem i povezivanjem igre ribolova s jedinicom 5. Vidi uvod u jedinicu 5 radi daljih informacija o ovoj opciji.

2. Igra ribolova

Igra ribolova je glavni zadatak u ovoj jedinici u skladu s pristupom učenju kroz rješavanje zadataka. Učenici se suočavaju s problemom i moraju pronaći rješenje – pritisnuti vremenom – što je u stvarnom životu čest slučaj. Učenici se osvrću na svoja iskustva iz 3. i 4. lekcije.

U igri ribolova, učenici se suočavaju s problemom upravljanja zajedničkim resursom. Igra ima scenarijo koji je prilično jednostavan. Učenici organiziraju četiri grupe koje predstavljaju četiri posade ribara koji žive u selima oko jednog jezera. Zalihe ribe u jezeru su zajednički resurs i jedini izvor prihoda za te stanovnike. Učenicima je odmah jasno da je u zajedničkom interesu da se spriječi pretjeran ulov ribe.

Međutim, ne postoje nikakva pravila niti institucije poput npr. savjeta ribarske zajednice gdje bi akteri mogli razgovarati i raspraviti ovaj problem. Ribari nemaju nikakvu ideju o tome koliko ribe mogu loviti, a da ne poremete njenu reprodukciju. Zadatak učenika je da prepoznaju sve te probleme i preduzmu odgovarajuće korake.

Nastavnik rukovodi igrom. Prije nego što igra započne, igrači dobijaju namjerno dvosmisleno uputstvo, „Lovite ribu što više možete.“ Igrači ovo uputstvo mogu da shvate na dva načina:

- „Kao pojedinačni tim, maksimalno povećajte svoj dohodak.“ (kratkoročna maksimalizacija profita).
- „Kao zajednica, potrudite se da lovite što više ribe kroz duži period.“ (dugoročna održivost).

Iskustvo je pokazalo da učenici obično prihvate cilj kratkoročne maksimalizacije profita. Neke grupe ribara ulove manje i ubrzo shvate da ne samo da postaju sve siromašniji, već da nekoordinisanim naporima ne mogu da očuvaju zalihe ribe. Ubrzo nastupa scenarijo u kojem su zalihe ribe u opasnosti od iscrpljivanja, a jaz između bogatih i siromašnih u selu sve je veći. Igrači mogu pokazivati snažne emocije kada se na početku igre najprije pojavljaju pobjednici i gubitnici, pa tek potom zajednica u cjelini sklizne u siromaštvo.

Učenici su suočeni s ogromnim izazovom:

- Moraju uložiti zajednički napor kako bi riješili nastale probleme.
- -Moraju početi da razgovaraju.
- -Moraju prikupiti informacije o reprodukciji ribljih zaliha i napraviti plan održivog ribarenja.
- -Ustanoviti da im je potreban institucionalni okvir kako bi osigurali da se svi pridržavaju određenih pravila i da su postigli dogovor oko očuvanja ribljih zaliha.
- -Konačno, moraju dogovoriti pravilo poštene raspodjele ulova.

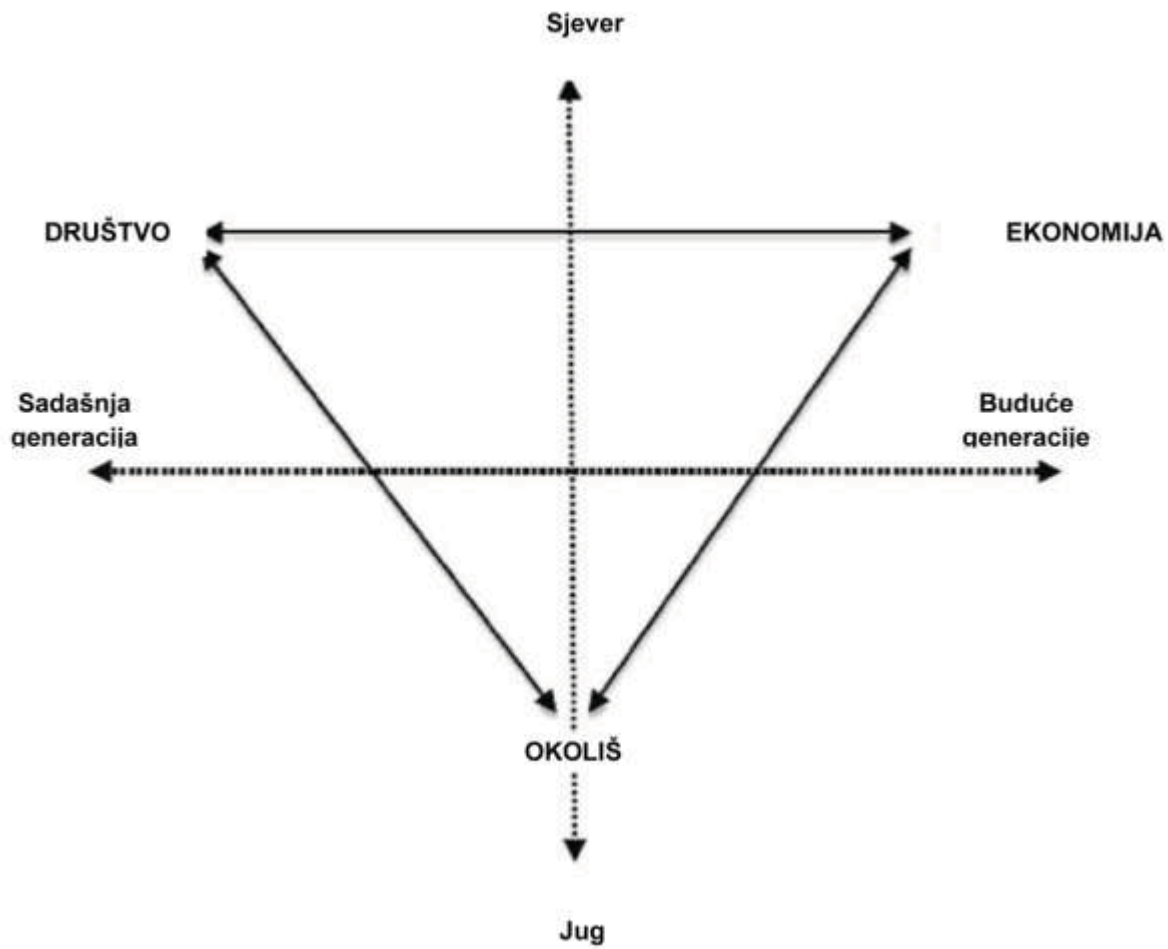
Ova igra ribolova, usprkos svojoj jednostavnosti, učenike upoznaje sa suštinom globalnih problema 21. vijeka i nudi im iskustvo o tome što je suština politike – rješavanje hitnih problema koji su opasnost za zajednicu, pa čak i čovječanstvo.

3. Osvrt

Učenici mogu uspjeti u rješavanju problema s kojima su suočeni, a mogu doživjeti i neuspjeh. Važno je da u fazi promišljanja shvate da se neuspjeha ne treba stidjeti. Kao prvo, neuspjeh se u stvarnosti događa mnogo češće od uspjeha, a drugo, igra ribolova nije školski zadatak, već simbolizuje vrlo složen politički problem. Niko unaprijed ne zna koje je odgovarajuće rješenje nekog političkog problema; ono što moramo učiniti jeste da pokušamo da pronađemo neko rješenje.

U igri ribolova učenici su naišli na čitav niz složenih pitanja od koji se neka mogu povezati s modelom održivosti (radni list za učenike 4.2):

- Koji je optimalni nivo ulova koji je kompatibilan s reprodukcijom ribljih zaliha?
- Kako možemo biti sigurni da će ravnoteža maksimalnog rezultata (cilj ekonomskog rasta) i zaštita ribljih zaliha (cilj zaštite životne sredine) trajno funkcionisati, tj. danas, ali i u budućnosti?
- Koja bi bila poštena raspodjela uloženi napore i rezultata ribarenja između četiri sela koja pripadaju toj zajednici?

Model održivosti (radni list za učenike 4.2)

Model održivosti uključuje sva tri pitanja. Ta pitanja stoje u ime tri osnovna cilja ekonomskog rasta, zaštite životne sredine i ravnoteže pravednosti u društvu; povezana su s dvije vremenske dimenzije (s interesima sadašnjih i budućih generacija) i prostornom (globalna dimenzija – sjever i jug).

Model održivosti opisuje obje dileme koje se javljaju ako neki igrač pokuša da ostvari samo jedan cilj, na primjer, profit na račun zaštite resursa, te ravnotežu ciljeva u uspješnoj strategiji postizanja održivosti. Radni list 4.3 navodi učenike da razmišljaju o posljedicama teze „ulovi što više ribe“ iz te dvije perspektive – ostvarivanja privremene zarade jednog igrača, i perspektive uspostavljanja ravnoteže održivosti.

U ovoj igri moguće je optimalno rješenje koje se može definisati brojkama; nastavnik može ponuditi to rješenje (radni list za učenike 4.4) kako bi učenicima, ako je potrebno, pružio podršku.

Ovakva analiza učenicima će pomoći da postave pitanje zbog čega je tako teško postići održivi razvoj velikih razmjera, te šta građanin pojedinac može da učini da bi pomogao ostvarivanju tog cilja.

Mogućnosti za proširivanje jedinice

1. Povezivanje jedinica 4 i 5

Kao što je gore već rečeno, učenici mogu istraživati problem institucionalnog okvira koji će najbolje odgovoriti na potrebe ribara. To mogu biti pravila i tijelo državne vlasti koje će ih sprovesti, ili zajednički dogovor ravnopravnih stranaka. Učenici mogu nastaviti ovu igru ribolova i koristiti instituciju kao sredstvo koje će na taj način testirati.

2. Istraživački zadatak

Očito je da ova igra ribolova simboliše političke probleme, od onih koji se javljaju u lokalnoj zajednici, do onih na globalnom nivou. Kao što je već rečeno, emisije CO₂, pretjeran ulov, odlaganje nuklearnog otpada i pretjerano iskorišćavanje zaliha podzemnih voda primjeri su takvih problema.

Proučavanje jednog od njih, ili nekih sličnih problema, moguće je obraditi kao proširenje rada u razredu, ili kao istraživački projekat. U ovom slučaju učenicima je pružena prilika da na jednom času govore o svojim zaključcima i da možda rasprave koje dodatne korake treba preduzeti.

Osnovni pojam sukoba

Svi smo imali prilike da doživimo sukob i za većinu nas to je neugodno iskustvo. U pluralističkim društvima razlike između ljudi različitih interesa i vrijednosti postaju sve veće, što otvara veće mogućnosti za sukob.

Političke zajednice suočavaju se s pronalaženjem načina za rješavanje sukoba. Demokratija je sistem koji nastoji da civilizuje sukob. Nudi okvir pomoću kojeg se sukob rješava razgovorom, a ne nasiljem. Razmjena argumenata i jasno artikuliranje različitih interesa korisni su jer nude jasnu sliku potreba i interesa različitih grupa u društvu, o kojima treba voditi računa kod donošenja odluka.

U pluralističkim društvima s demokratskim ustavima, sukobi se obično rješavaju kompromisom. To najbolje funkcioniše ako je riječ o sukobu oko raspodjele nedovoljnih resursa, npr. prihoda, vremena, vode, itd. Sukobi koji se zasnivaju na ideologiji – različite vrijednosti, vjerska uvjerenja i sl. mnogo se teže rješavaju kompromisom; ovdje je potrebno pronaći neki model mirnog suživota. Sukobi koji proizlaze iz identiteta – boje kože, etničkog porijekla – ne mogu se riješiti već ih mora obuzdati „jaka država“.

Mogućnost sukoba postoji svuda i uvijek tamo gdje su ljudi u interakciji. U obrazovanju za demokratiju i ljudska prava učenici mogu da nauče kako da prihvate sukob kao nešto „normalno“ čega se ne treba bojati. Moraju steći vještine pomoću kojih će sukob rješavati pregovaranjem i odgovornošću – pokazivanjem spremnosti da uzmu u obzir gledišta i interese drugih i da štite prava svih na učešće u mirnom rješavanju sukoba. Ovaj priručnik treba stoga čitati kao zbirku za uvježbavanje vještina potrebnih za rješavanje sukoba. Učestvovati u demokratiji znači učestvovati u rješavanju sukoba.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika

Šta prikazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Donja tabela prikazuje mogućnosti sinergijskih učinaka nastavnih jedinica ovog priručnika. Iz tabele se takođe vidi koje kompetencije se razvijaju u jedinici 4 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknuta je zbog njihove velike povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi ispod toga pokazuju povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije razvijaju te jedinice kao podršku učenicima u jedinici 4?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu na različite načine da koriste ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji mogu samo nekoliko nastavnih časova da posvete obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i zanemariti ostale budući da zna da se neke kompetencije, u izvjesnoj mjeri, razvijaju i u ovoj jedinici – kao na primjer preuzimanje odgovornosti, analiziranje problema, vještina pregovaranja.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji pomažu da se učenici iznova treniraju u cilju razvijanja važnih kompetencija i to u kontekstima koji su na različite načine povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učestvovati u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
4.Sukob	Sukob i analiza dileme. Međuzavisnost. Održivost.	Prepoznavanje složenih problema. Pregovaranje.	Dogovaranje koordinisane politike.	Spremnost na postizanje kompromisa. Odgovornost.
2 Odgovornost.	Analiza dileme.	Razmatranje posljedica donesenih odluka.		Međusobno uvažavanje.
3 Različitost i pluralizam.	Mogućnost sukoba u pluralističkim društvima.	Pregovaranje.		
5 Pravila i propisi	„Pravila su instrumenti” za rješavanje sukoba.	Analiza problema i rješenje.	Stvaranje i primjena institucionalnog sistema pravila za rješavanje sukoba.	

6 Vlast i politika	Politika – postupak rješavanja problema i sukoba.	Opis i analiza postupka političkog odlučivanja.	Učešće u javnim raspravama o donošenju odluka.	
7 Jednakost	Sukob između grupa koje predstavljaju većinu odnosno manjinu.		Stvaranje uslova za uspostavljanje ravnoteže interesa.	Prihvatanje gledišta drugih.
8 Sloboda	Izgovorena riječ – sredstvo civilizovanog rješavanja konflikta.	Raspravljanje	Strategije argumentovanja.	„Duh volterijanstva”: uvažavanje slobode mišljenja i izražavanja za sve.

NASTAVNA JEDINICA 4: SUKOB – ribarski sukob

Kako možemo riješiti dilemu oko održivosti?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Igra ribolova (1)	Analiziranje složene situacije, donošenje odluka pod pritiskom vremena. Učenici postaju svjesni dilema koje prate uspostavljanje održivosti.	Učenici prepoznaju probleme i utvrđuju rješenja i strategije.	Nastavni materijali 4.1-4.4. Džepni kalkulator ili kompjuter. Trake papira(veličina A4), flomasteri.	Učenje kroz zadatke.
Lekcija 2 Igra ribolova (2)	Pregovaranje da se postigne kompromis. Međuzavisnost, sukob interesa.	Učenici analiziraju složeni problem. Učenici (moraju) saradivati u cilju postizanja zajedničkog rješenja.	Isto kao u lekciji 1.	Učenje kroz zadatke.
3.lekcija Kako možemo uloviti „što više ribe“?	Analitičko razmišljanje: povezivanje iskustva s apstraktnim pojmom ili modelom. Model ciljeva za postizanje održivosti.	Učenici se osvrću na svoja iskustva s igrom ribolova.	Radni list za učenike 4.2. Radni list 4.3 (neobavezno).	Izvjštavanje. Plenarna rasprava. Individualni rad.
Lekcija 4 Kako možemo postići održivost?	Analiza i procjena: Osvrt na iskustvo kroz analizu pojma. Inicijative snažno utiču na naše ponašanje. Učinak inicijativa može se provjeravati pravilima (izvana) ili kroz odgovornost (samokontrola).	Učenici primjenjuju pojmove na svoje lično iskustvo.	Radni list za učenike 4.2.	Prezentacije. Plenarna rasprava. Izlaganja nastavnika.

Lekcija 1

Igra ribolova (1)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiziranje složene situacije, donošenje odluka pod pritiskom vremena.
Cilj učenja	Učenici postaju svjesni dilema oko uspostavljanja održivosti.
Zadaci za učenike	Učenici prepoznaju probleme, pronalaze rješenja i utvrđuju strategije.
Materijali i sredstva	Nastavni materijali 4.1-4.4: 4.1 Primjerci evidencijskih listova za grupe. 4.2 Tabela reprodukcije riblje populacije (za nastavnika). 4.3 Evidencijska tabela (<i>flip chart</i> , tabla ili folija). 4.4 Dijagram evidencije (<i>flip chart</i> , tabla ili folija). Džepni kalkulator ili kompjuter. Trake papira (A4), flomasteri.
Metod	Učenje kroz zadatke.
Raspored vremena	1. Uvod u igru ribolova. 10 min.
	2. Igra ribolova (tri kruga). 30 min.

Informacije

Ako uslovi to dopuštaju, lekcije 1 i 2 trebalo bi spojiti. Međutim, igra se može igrati i u dva odvojena kruga.

U početku se učenici ne podstiču da međusobno razgovaraju, ali nastavnik ne interveniše i ako razgovarju – osim kada insistira na poštovanju raspoloživog vremena.

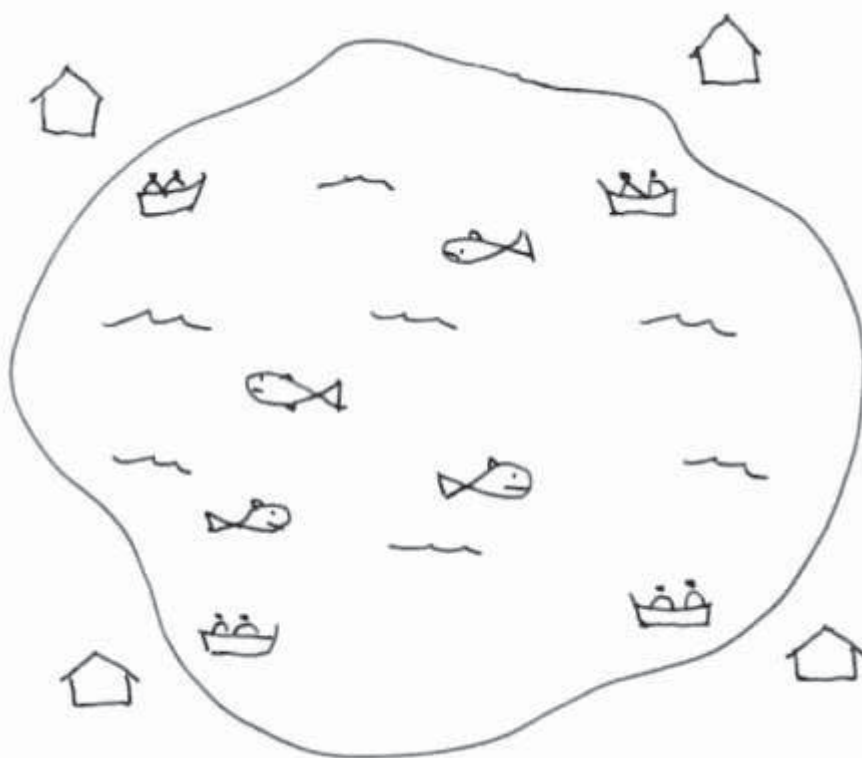
Opis lekcije

Faza 1: Uvod u igru ribolova

Nastavnik učenicima objašnjava kako će da igraju igru koja će simulirati važan dio stvarnog života.

„Zamislite da ste stanovnici jednog od četiri seoske zajednice nastanjene na obali jezera. U jezeru ima jako mnogo ribe, pa ne treba da brinete o tome kako ćete se prehraniti. Ribarstvo je jedina ekonomska grana; nemate nikakav drugi izvor prihoda.“

Nastavnik može ilustrovati uvod jednostavnim crtežom na tabli ili *flip chart*-u koji prikazuje jezero, nešto riba i četiri ribarska sela od kojih iz svakog isplovljava po jedan brodić.

„Cijelu sezonu ribarite, a zimi i u proljeće sezona ribarenja se zatvara s ciljem da se omogući obnavljanje riblje populacije. Tokom tih mjeseci morate živjeti od vlastitih zaliha sušene ribe i popravljati svoje brodiće i mreže da budu spremni za sljedeću sezonu.“

Učenici potom dobijaju uputstva za igranje igre ribolova.

Formiraju četiri grupe s ne više od šest učenika u grupi (ako ima više od četiri grupe, potrebno je tome prilagoditi tabelu s rezultatima – vidi nastavni materijal 4.3).

Svaka grupa je jedan tim ribara. Predložimo da svom brodiću daju neko zanimljivo ime i dajemo tabelu za evidenciju ulova. Igra se u krugovima koji predstavljaju ribolovne sezone i lovostaj tokom kojeg se riblja populacija obnavlja.

Nastavnik koristi samo jednu frazu kojom definiše cilj igre, „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe“. Ovo uputstvo može se shvatiti na različite načine, ali nastavnik ništa ne dodaje i učenicima ostavlja da odluče kakva će biti njihova ribarska politika. U lekciji 3 učenici se vraćaju tom polazištu.

Na početku sezone, svaka grupa odlučuje o ribljoj kvoti koju želi da ulovi. Maksimalna riblja kvota je 15% po brodiću. Budući da riblja populacija na početku prve sezone iznosi 140 tona, to znači da je maksimalan ulov po grupi 21 tona (ograničenje po svakoj grupi mora se prilagoditi ako učestvuje više od četiri grupe.)

Nastavnik ne daje nikakve dodatne informacije o tome šta se događa ako svaka od četiri grupe dosegne maksimum pa njihov ukupni ulov iznosi 84 tone. To je već dio igre: učenicima postaje jasno koliko malo znaju. Ne znaju što će odlučiti njihovi konkurenti, niti znaju stopu reprodukcije riblje populacije. Ako žele, mogu sami nastojati da to utvrde.

Faza 2: Igra ribolova

Počinje prvi krug. Grupe razgovaraju o tome koju će kvotu izabrati. Nakon četiri minuta nastavnik traži da mu grupe daju evidencijski obrazac. Unosi njihove kvote u evidencijsku tabelu, izračunava tone koje je ulovio svaki brodić, kao i ukupnu kvotu i ulov u prvoj sezoni (ovdje će korisno poslužiti džepni kalkulator ili kompjuter). Nastavnik unosi rezultate u tabelu i pokazuje ih učenicima. Situacija sa zalihama ribe i ukupnim ulovom prikazana je na dijagramu iz nastavnog materijala 4.4.

Služeći se tabelom rasta, nastavnik upoznaje učenike sa stanjem ukupne riblje populacije na početku druge sezone.

Evidencijski obrasci vraćaju se učenicima i oni unose ukupne iznose ulova za pojedinu sezonu.

Iskustvo je pokazalo da učenici na početku igre obično idu do maksimuma pa je ukupni ulov od 70 tona – pola riblje populacije – sasvim vjerovatan; može biti i veći. Ako je riblja populacija do pola iscrpljena, obnovit će se kako bi dosegla novi nivo od 94 tone. To znači da se riblja populacija za godinu dana smanjila za trećinu. Krivulja na dijagramu naglo pada i ukazuje na neposrednu opasnost potpunog iscrpljivanja ribljih zaliha.

Učenici sada postaju svjesni opasnosti. Ako svi iskoriste maksimalnu kvotu od 15%, riba će za dvije do tri sezone biti blizu istrebljenja. Grupe će raspravljati o tome da li smanjiti kvote kako bi spriječili potpuno izumiranje. Od tog trenutka, svaka se igra različito odvija, zavisno od starosti učenika ili od pola.

Sljedeći krugovi se igraju na isti način. Tokom sljedeća tri kruga, učenici se ne podstiče na razgovor, ali to se na njihovu inicijativu ipak može dogoditi. Nastavnik, kao voditelj igre, ostavlja učenicima neko vrijeme za razgovor, ali insistira da se nakon 5 minuta nastavi igrati sljedeći krug; to odražava stvarnost – kada započne sezona, ribari moraju raditi svoj posao.

Nakon nekoliko krugova, nastavnik može izvesti „čudo“, ako se ulovi prebrzo smanje, dodajući nekoliko dodatnih tona brojci u tabeli porasta.

Nakon četvrtog kruga, nastavnik podstiče učenike na razgovor ako to već prije nijesu učinili.

Nekad će donijeti zajedničku odluku, a nekad ne. Grupe odlučuju žele li, i u kojem obimu, biti obavezani međusobnim sporazumima – kao u stvarnom životu.

Lekcija 2

Igra ribolova (2)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne za planiranje i izvođenje lekcije.</p> <p>Razvijanje kompetencije direktno upućuje na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje što učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, bitni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala pomoć je u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Pregovaranje o postizanju kompromisa.
Cilj učenja	Međuzavisnost, sukob interesa.
Zadaci učenika	Učenici analiziraju složeni problem. Učenici (bi trebalo da) sarađuju kako bi došli do zajedničkog rješenja.
Materijali i sredstva	Isto kao u lekciji 1.
Metod	Učenje kroz zadatke.
Raspored vremena	1. Igra ribolova (krug 4). 7 min.
	2. Pregovori 15 min.
	3. Igra ribolova (krugovi 5-7). 20 min.

Informacije

Učenici nastavljaju s igrom ribolova, igrajući 3. od 4 kruga.

Nakon kruga 4, nastavnik podstiče učenike na razgovor, ako to već prije nijesu učinili. Vrijeme se zaustavlja, kako bi učenici imali priliku da razmijene gledišta i predloge. Nastavnik odlučuje koliko će to sve trajati prije nego što učenici nastave s igrom.

Opis lekcije

Faza 1: Učenici igraju jedan krug

Nastavnik upoznaje učenike s rezultatima. Ako učenici preuzimaju inicijativu, nastavnik ih pušta i daje im neko vrijeme da to učine. Nastavnik objavljuje da je razdoblje između ribarskih sezona produženo za 10 minuta.

Faza 2: Pregovori

Učenici su suočeni s ozbiljnim problemom – pretjeranim ulovom – a nemaju nikakav institucionalni okvir (pravila komuniciranja, sistem ribarskih pravila i kontrole, itd.) koji bi im bio podrška, ako ga sami ne uspostave.

Nastavnik ne bi smio ni na koji način da učestvuje u učeničkim raspravama (kao savjetnik, komentator, predsjedavajući, trener, itd.) već samo da posmatra i pažljivo sluša. Mogućnosti za učenje u pristupu koji se temelji na zadacima nalaze se u samom problemu pa se učenici, kao i u životu izvan škole, moraju sami s tim nositi.

Faza 3: Učenici igraju tri završna kruga

Nastavnik poziva učenike da nastave igru normalnim tempom. Zavisno od ishoda pregovora, igrači mogu promijeniti svoju politiku ribarenja, a rezultati pokazuju određeni uspjeh u otklanjanju opasnosti od nestajanja ribljih zaliha.

Lekcija 3

Kako možemo uloviti „što je moguće više ribe“?

Izvještavanje i osvrt

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analitičko razmišljanje: povezivanje iskustva s apstraktnim pojmom ili modelom.
Cilj učenja	Model održivosti ciljeva.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću na svoje iskustvo s igrom ribolova.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 4.2. Radni list za učenike 4.3 (neobavezno).
Metod	Izvještavanje. Plenarna rasprava. Individualni rad.
Raspored vremena	1. Izvještavanje: učenici napuštaju svoje uloge. 15 min. 2. Učenici istražuju dvosmislenost u uputstvu, „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe“ 10 min. 3. Model održivih ciljeva. 15 min.

Informacije

Izvještavanje: učenici napuštaju svoje uloge. Ovdje je moguće ispoljavanje snažnih emocija.

Induktivni pristup modelu održivih ciljeva: učenici utvrđuju kategorije mogućih ciljeva modela održivosti na osnovu svojih izjava prilikom izvještavanja. Vježba apstraktnog razmišljanja.

Konstruktivističko učenje: učenici stvaraju kontekst u kojem razumiju i u kojem im je potreban model održivosti. Umjesto da pitaju nastavnika, postavljaju pitanja u vremenu predviđenom za osvrt (refleksiju) na učinjeno.

Opis lekcije

Faza 1: Izvještavanje

Učenici napuštaju svoje uloge u igri ribolova

Nastavnik pravi zabilješke na *flip chart*-u ili tabli, ostavljajući pritom mjesto za drugu kolonu.

Od učenika se može očekivati da pokažu snažne emocije:

- Sukob između pobjednika i gubitnika.
- Bogati i siromašni ribari.
- Uništavanje prirodnih resursa.
- Opadanje ukupnih rezultata ribarenja (osiromašenje cijele ribarske zajednice).
- Teški pregovori, npr. nedostatak odgovornosti, neki partneri nijesu voljni da sarađuju.
- Teško je dobiti osnovne informacije. Nagađanje oko pretjeranog ulova.
- Nema autoriteta koji bi sproveo pravila.
- Nema nagrade za odgovornu ribarsku politiku – ribariti manje, znači siromaštvo i dodatni ulov za druge ribare.

Faza 2: Osvrt

Učenici istražuju dvosmislenu poruku „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe”.

Nastavnik objašnjava kako su učenici prepoznali složeni problem. Da bi se prebrodili takvi problemi, prvi korak jeste dobro ih razumjeti. To je kao u medicini gdje je ljekaru potrebna dijagnoza prije nego što odluči koju će terapiju da primijeni.

Nastavnik podsjeća učenike na uputstvo koju su dobili prije nego što su započeli s ribarskom igrom i zapisuje tu rečenicu na tablu ili *flip chart*: „Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe”.

Nastavnik traži od učenika da se prisjete kako su shvatili ovo uputstvo i koji je bio njihov cilj kada su definisali svoju ribarsku kvotu. Trebalo bi da razmišljaju o tri elementa:

„Pokušati” – ko treba da pokuša?

„što je moguće više” – koju granicu sugerise riječ „moguće”?

Učenici provedu otprilike jedan minut ćuteći. Nastavnik potom traži da odgovore. Učenici objašnjavaju kako su shvatili ovu uputstvo i daju obrazloženje. Kada je stvorena jasna slika, nastavnik na tablu (*flip chart*) piše ključne izjave.

Ako učenici izjave da su prihvatili način gledanja svog sela, fokusirajući se na svoje interese, ako je potrebno i na štetu ostalih i na štetu životne sredine, rezultat će biti kao u sljedećoj tabeli. Međutim, možda će neki učenici iznijeti drugačije gledište pa će rezultat biti bliži potpunoj slici (vidi drugu tabelu).

Naš cilj u igri ribolova: “Pokušajte da ulovite što je moguće više ribe.”				
Ko?		Što je moguće više?		Kada?
Naš brodić		Postavljena granica		Danas
		Na osnovu kvote		
Blagostanje za nas		Blagostanje za nas		Blagostanje za nas

Ako su se držali stava da treba povećati blagostanje svog sela, rezultat će biti iznenađujući. Učenici će shvatiti da su svojim uskim usmjerenjem na „blagostanje samo za nas“ svi zajedno doprinjeli da se dogodi katastrofa.

To pokreće pitanje jesu li učenici u stanju da zamisle neku alternativu, konstruktivnije shvatanje cilja „uloviti što je moguće više ribe“.

S druge strane, ako učenici uključe i druge ciljeve, kao npr. zaštitu ribljih zaliha ili odgovornost za ostala sela u zajednici uz jezero, kontrast između definicija ciljeva odmah postaje vrlo očit.

Učenici mogu takođe da ispitaju da li bi početno uputstvo trebalo promijeniti. Međutim, ako se slažu s modelom zaključka prema kojem su ribe iz jezera jedini raspoloživi izvor proteina, prihvatit će ga.

Na kraju, bez obzira na smjer kojim je rasprava krenula, učenici su morali da shvate i priznaju da se uputstvo „uloviti što je moguće više ribe“ može različito tumačiti pa i dovesti do različitih posljedica.

Nastavnik sažima izvještaje učenika i zapisuje ih na tablu:

Naš cilj u igri ribolova: „Pokušajte uloviti što je moguće više ribe“					
Ko?		Što je moguće više?		Kada?	
Naš brodić	Svi mi	Granica postavljena		Danas	Dugoročno
		Na osnovu kvote	Na osnovu stope reprodukcije		
Blagostanje za nas	Blagostanje za sve	Blagostanje za nas	Zaštita resursa	Blagostanje za nas	Odgovornost (životna sredina, buduće generacije)
Sukob	Mir	Sukob	Mir	Sukob	Mir

Ova slika može biti podsticaj za učenike da postavljaju nova pitanja.

Jasno je da su alternative mnogo pametnija stvar od insistiranja na „blagostanju za nas“ na štetu svih ostalih, budući da će ishod biti sukob. No zašto kao igrači nijesmo pokušali da od početka uravnotežimo te ciljeve i zašto je bilo tako teško složiti se tokom pregovora o tim ciljevima?

Faza 3: Model ciljeva koji se tiču održivosti

Korak 3.1: Učenici povezuju svoju raspravu s modelom

Nastavnik dijeli radni list za učenike 4.2 (Model ciljeva održivosti). Učenici su dobili zadatak prepoznavanja cilja u modelu o kojem su upravo raspravljali („blagostanje za nas“ – „blagostanje za sve“ – „zaštita životne sredine“ – „odgovornost za buduće generacije“).

Nakon kratkog proučavanja u tišini, učenici odgovaraju. Prepoznaće ciljeve u trouglu u radnom materijalu i, zavisno od svoje prethodne rasprave, dalje ciljeve.

Nastavnik upućuje učenike na bilješke koje sadrže objašnjenje (značenje dvostruke strelice, dimenzije ciljeva: ciljevi koji se tiču održivosti, vremenska dimenzija, globalna dimenzija).

Korak 3.2: Domaći zadatak: učenici pripremaju informacije za sljedeću lekciju

Nastavnik učenicima daje domaći zadatak. Treba da pripreme informacije koje će iznijeti na početku sljedeće lekcije. Dobijaju uputstva u obliku kratkog nastavnog materijala (vidi nastavne materijale 4.5).

1. Objasni zbog čega je teško ostvariti istovremeno dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Pozovi se na radni list za učenike 4.2 i našu raspravu u učionici.

2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje premda su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se pozvati i na konkretne primjere.

Pripremi svoje konstatacije u pisanom obliku.

Nastavnik može učenicima da razdijeli radne listove 4.3 da bi im pomogao ako bi bilo potrebno.

Lekcija 4

Kako možemo postići održivost?

Načini uspostavljanja ravnoteže ciljeva i prevazilaženje sukoba

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analiza i procjena: Osvrt na iskustvo kroz analizu pojmova.
Cilj učenja	Inicijative snažno utiču na naše ponašanje. Učinak inicijativa provjerava se pravilima (izvana) ili odgovornošću (samokontrola). Pojam: inicijativa, dilema.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju pojmove na svoje lično iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 4.2.
Metod	Izlaganja; plenarna rasprava; doprinosi nastavnika.
Raspored vremena	1. Učenici izlažu svoje stavove. 10 min.
	2. Učenici razmišljaju o uticaju inicijativa na njihovo ponašanje. 15 min.
	3. Učenici raspravljaju o dva osnovna pristupa rješavanju dileme održivost - profit. 15 min.

Informacije

U ovoj lekciji učenici koriste pojam inicijativa da bi analizirali svoje ponašanje u igri ribolova. Okvir igre podstaknuo je učenike da se fokusiraju na cilj maksimalizovanja kratkoročne zarade bez obzira na posljedice za ostale ribare i zajedničke riblje resurse.

U ovoj zaključnoj lekciji učenici raspravljaju o načinima nadziranja inicijativa s kontraproduktivnim učincima. To je moguće postići na dva načina. Prvo, političkim sredstvima (autokratskim pristupom); pravila i propisi dopuštaju ili zabranjuju neke vrste ponašanja. Nagrade i kazne su načini sprovođenja. Drugo, pojedinci sami kontrolišu svoje ponašanje preuzimanjem odgovornosti. Učenici raspravljaju o tome kojem pristupu dati prednost.

Domaći zadatak važan je iz nekoliko razloga: učenici razmatraju i bilježe rezultat prethodne lekcije. Govore na početku ove lekcije i od samog početka su aktivno uključeni. Nastavnik dobija povratne informacije o tome šta su učenici naučili i razumjeli. To mu daje smjernice za nastavak (konstruktivističko učenje i podučavanje u čijem su središtu učenici).

Opis lekcije

Faza 1: Učenici daju svoj doprinos

Nastavnik povezuje temu lekcije s osnovnim pitanjima

Od učenika se očekuje da dođu na nastavu sa svojim stanovištima o dva osnovna pitanja. Razmišljajući o tim pitanjima, učenici su stvorili konceptualni okvir za cijelu lekciju (konstruktivističko učenje).

1. Objasni zbog čega je teško ostvariti istovremeno dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Pozovi se na radni list za učenike 4.2 i našu raspravu u učionici.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje premda su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se pozvati i na konkretne primjere.

Pripremi svoje konstatacije u pisanom obliku.

Nastavnik najavljuje temu lekcije: kako možemo postići održivost? Zapisuje na tablu ili na *flip chart*-u i daje riječ učenicima. O svakom od dva postavljena pitanja naizmjenično se raspravlja.

Pitanje 1: Ciljevi koji se tiču održivosti

Od učenika se može očekivati da razmišljaju o sljedećem problemu: dok su neki ciljevi koji se tiču održivosti međusobno usklađeni, neki se međusobno isključuju. Zaštita životne sredine, na primjer, odlično se slaže s odgovornošću za buduće generacije i čovječanstvo u cjelini (globalna perspektiva, jedan svijet). Ti ciljevi su ugroženi ako sadašnja generacija teži povećanju blagostanja (ekonomija). Društvo (cilj pravedne raspodjele) i ekonomija (povećanje rezultata i produktivnosti) mogu biti usklađeni, ali u mnogim slučajevima zapravo nijesu.

Igra ribolova bila je slučaj najgoreg scenarija u kojem je sve krenulo pogrešnim putem. Čak i bogatija ribarska sela suočila su se s ekonomskim padom.

Učenici se mogu pozivati na sadašnje napore usklađivanja ekonomskog rasta i zaštite životne sredine: recikliranje otpada, proizvodnja električne energije pomoću vjetra, sunca ili vodenih generatora, ili proizvodnja automobila na električni pogon.

Pitanje 2: Cilj koji se tiče individualnog blagostanja

Može se očekivati da su učenici razmislili o sljedećem problemu: u igri ribolova, „pobjednik“ je izgleda bilo selo s najvećim ulovima. Odgovornost za životnu sredinu nije se isplatila, u sasvim konkretnom smislu.

U svakom krugu nastavnik daje priliku da 6 do 10 učenika nešto kaže. Kada se stvori jasna slika, učenici nastoje da sažmu sve što su čuli. Rezultat može otprilike biti ono što smo ovdje naveli, ali može se i razlikovati. Ako se učenici ne slože, to takođe treba reći.

Faza 2: Učenici se osvrću na uticaj podsticaja na njihovo ponašanje

Nastavnik ukratko uvodi dva pojma koja olakšavaju razumijevanje o tome kako su se učenici ponašali tokom igre ribolova.

U igri ribolova, odgovornost za životnu sredinu i blagostanje drugih nije se isplatila, u doslovnom smislu, ali jeste maksimalno povećanje ulova da bi se povećalo vlastito blagostanje. Ta poruka bila je sasvim jasna. Ova vrsta indirektnog uticaja na nas, koji nas podstiče da se ponašamo na određen način bez ikakve prisile, naziva se *podsticajem*.

Ovdje nastavnik pravi pauzu i traži da učenici razmisle o podsticajima kojima su svjedoci u svakodnevnom životu. Možemo očekivati primjere poput ovih:

- Obično kupujemo jeftiniji proizvod, ako je kvalitet više-manje isti.
- U školi ulažemo napor da postignemo dobre ocjene.
- Roditelji djeci obećavaju nagradu za uspjeh u školi.
- Osiguravajuća društva nude bonuse ako klijenti nijesu imali nikakva potraživanja.
- Ako se pretplatiš na neki časopis, ili nagovoriš prijatelja da se pretplati, dobijaš poklon.
- Neki ljudi ne žele da se napiju jer se boje da bi im to moglo narušiti ugled.

Učenici, ili nastavnik, izvode zaključak na osnovu tih primjera.

Ovi primjeri jasno pokazuju da podsticaji pobuđuju naše lične interese. Oni se često jasno i direktno tiču novca, ali i naše želje da budemo uspješni ili prihvaćeni od drugih. Konkurentne tržišne ekonomije snažno se oslanjaju na podsticaje, a profitni podsticaj je u centru slobodne tržišne konkurencije. Stoga ne iznenađuje ako učenici odgovore na podsticaj koji im je blizak.

Faza 3: Učenici raspravljaju o dva osnovna pristupa rješavanju dileme održivost – profit

Nastavnik uvodi sljedeću temu koja se tiče pojma dileme. Podsticaj da povećamo svoje pojedinačne zarade veoma je snažan. Iz perspektive održivosti, posljedice su katastrofalne, ako svi odgovaramo na podsticaj u vezi s profitom i svi to znamo. U dilemi smo. Znamo da bi nešto trebalo da učinimo da zaštitimo zajedničke resurse, ali ako to učinimo doživjećemo neuspjeh i postati siromašniji od drugih. Stoga se vraćamo našem cilju ostvarenja profita u strahu od najgoreg. Takva situacija, u kojoj radimo nešto izuzetno pogrešno bez obzira koju opciju izaberemo – a jednu moramo izabrati – naziva se *dilemom*.

Učenici bi najprije trebalo da postavljaju pitanja o razumijevanju. Nakon što se slože s tezom da je podsticaj za ostvarivanje profita u početnoj fazi ribarske igre snažan, mogu se posvetiti pitanju prevladavanja njegovog destruktivnog potencijala. Ovdje je jako važno njihovo iskustvo tokom igre. Jesu li učenici uspjeli da kontrolišu ili koordiniraju svoju ribarsku politiku? Čak i ako nijesu uspjeli, koja su rješenja predložena? Koja rješenja predlažu gledajući unatrag?

Uopšteno govoreći, možemo očekivati da se mišljenja učenika mogu svrstati u dvije kategorije. Ona možda neće odgovoriti na sve vidove sadržane u ovom idealnom opisu:

- *Autokratski pristup*: ribarima su potrebna pravila i propisi i sistem kontrole i sankcija na osnovu kojeg će se ta pravila sprovoditi. Ribare kontroliše institucija koja je iznad njih, a ta institucija – najvjerovatnije vlada – takođe definiše ciljeve održivosti. Sloboda da se slijede podsticaji u smislu profita u tom slučaju je strogo ograničena.
- *Ugovorni pristup*: ribari potpisuju ugovor o pravilima ili principima ponašanja, a možda i ciljevima u smislu održivosti. Mogu takođe dogovoriti sistem kontrole i sankcija.

Kojoj od ove dvije mogućnosti učenici daju prednost? Ako je ostalo malo vremena, nastavnik traži izjašnjavanje dizanjem ruku, a jedan ili dva učenika iz svake grupe objašnjavaju svoje razloge. Ako to vrijeme dopušta, može uslijediti rasprava. Učenici mogu ukazati na to da slabost hijerarhijskog ili autokratskog pristupa leži u tome što udaljenost institucije ne omogućava jasno razumijevanje ciljeva u pogledu održivosti. Lokalni pristup koji se zasniva na ugovoru ima svoje prednosti u smislu stručnosti, ali možda nije tako uspješan kada se radi o sankcionisanju povrede ugovora. Budući da su ribari ravnopravni partneri, teško da jedni druge mogu nadzirati.

Nastavni materijal 4.1

Igra ribolova: evidencijska tabela za igrače

Evidencijska tabela			
Ribarski br.	Sezona br.	Ribarski brodić	Ime
		Ribarska kvota (15% maksimum)	Ulov (u tonama, ukupno)
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8			
9			
10			

Materijali za nastavnike (rukovodioce igre) 4.2

Tabela reprodukcije: obnova riblje populacije (u tonama ribe)

- Na kraju ribarske sezone, u jezeru je ostalo 47 tona ribe.
- U vrijeme lovostaja, riblja populacija se obnavlja. U ovom primjeru, riblja populacija na početku sezone ribarenja iznosi 56 tona.
- Rukovodilac igre objavljuje ovu brojku igračima koji zatim odlučuju o ulovu u sljedećoj sezoni.
- Rukovodilac igre ne smije igračima pokazati ovu tabelu reprodukcije.

Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone	Kraj prošle sezone	Početak nove sezone
tona	tona	tona	tona	tona	tona	tona	tona
0	0	38	43	76	103	114	147
1	0	39	45	77	104	115	147
2	1	40	46	78	106	116	147
3	1	41	47	79	107	117	147
4	2	42	49	80	109	118	147
5	2	43	50	81	110	119	147
6	3	44	52	82	112	120	148
7	4	45	53	83	113	121	148
8	5	46	55	84	115	122	148
9	7	*47	*56	85	116	123	148
10	11	48	58	86	118	124	148
11	12	49	59	87	119	125	149
12	13	50	61	88	121	126	149
13	14	51	62	89	122	127	149
14	15	52	64	90	124	128	149
15	16	53	65	91	126	129	149
16	17	54	67	92	128	130	150
17	18	55	69	93	130	131	150
18	20	56	71	94	132	132	150
19	21	57	73	95	134	133	150
20	22	58	75	96	136	134	150
21	23	59	76	97	138	135	150
22	24	60	78	98	140	136	150
23	25	61	79	99	141	137	150
24	27	62	81	100	142	138	150
25	28	63	82	101	142	139	150
26	29	64	84	102	142	140	150
27	30	65	85	103	143	141	150
28	31	66	87	104	143	142	150
29	32	67	89	105	144	143	150
30	34	68	91	106	145	144	150
31	35	69	92	107	145	145	145
32	36	70	94	108	145	146	150
33	37	71	95	109	146	147	150
34	38	72	97	110	146	148	150
35	40	73	98	111	146	149	150
36	41	74	100	112	146	150	150
37	42	75	101	113	146		

* Pokazuje ovdje korišćen primjer – 47 tona (kraj prošle sezone) – 56 tona (početak nove sezone). Po uzoru na: Wolfgang Ziefle, „Igra ribolova“ (*Das Fischerspiel*), str. 13.

Nastavni materijal 4.5

Uputstva za domaći zadatak (mini-radni list za učenike)

Učenici dobijaju sljedeća uputstva za izradu domaćeg zadatka. Ova stranica može se kopirati i izrezati u mini-radne listove. Pisana uputstva su preciznija i štede vrijeme za nastavu u učionici.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.
2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

1. Objasni zbog čega je teško istovremeno ostvariti dva ili više ciljeva koji se tiču održivosti. Posluži se radnim listom za učenike 4.2 i našom raspravom u razredu.

2. Objasni zašto se većina igrača drži cilja koji se odnosi na individualno blagostanje čak i kada su katastrofalne posljedice postale očite.

Ako želiš, možeš se poslužiti i konkretnim primjerima.

Pripremi svoja gledišta u pisanom obliku.

Nastavna jedinica 4.5 Popratne informacije za nastavnike

Literatura o igri ribolova

Literatura

Garrett Hardin (1968.), „Tragedija običnih građana“ (*The Tragedy of the Commons*), u *Science*, knjiga 162 (1968), str. 1244, www.garretthardinsociety.org.

Elinor Ostrom (1990.), „Vladanje običnim građanima“ (*Governing the commons*). Razvoj institucija kolektivnog djelovanja (*The Evolution of Institutions for Collective Action*), Cambridge University Press.

Wolfgang Ziefle (2000), „*Fischerspiel und Verfassungsspiel. Die Allmendeklemme und mögliche Auswege*“, in: Gotthard Breit/Siegfried Schiele (izd.), *Werte in der politischen Bildung*, Wochenschau-Verlag, str. 396-426, www.lpb-bw.de/publikationen/did_reihe/band22/ziefle.htm.

Wolfgang Ziefle (1995), „*Das Fischerspiel*“, u: *Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg* (izd.), *Politik und Unterricht* (1/1995), str. 7-35.

NASTAVNA JEDINICA 5
PRAVILA I PROPISI
Viši srednji nivo

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Igra donošenja odluka

5.1 i 5.2 Zašto su zajednici potrebna pravila?

Pravila su instrumenti za rješavanje problema

Učenici grade institucionalni okvir

5.3 Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Učenici upoređuju i ocjenjuju svoja rješenja

5.4 Skupština.

Članovi zajednice dogovaraju sistem pravila

Nastavna jedinica 5

Pravila i propisi

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

„Pravila su instrumenti” - konstruktivistički pristup razumijevanju institucija

Ovaj slogan sažima bitnu konstataciju o kojoj je riječ u ovoj jedinici. Pravila, zakoni, ustavi i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima mogu se podvesti pod pojam institucije. U ovom priručniku na institucije se gleda kao na proizvode – ljudi su stvorili institucije da bi ispunile određenu svrhu. U tom smislu, „pravila – ili uopšteno govoreći, institucije – jesu instrumenti.“

Institucije su instrumenti koji služe svrhama poput ovih:

- Rješavaju ozbiljne probleme u društvu;
- Neutrališu potencijalne izvore sukoba, jer osiguravaju stabilnost i sigurnost;
- Definišu odnose moći između društvenih grupa s različitim interesima; na taj način štite slabije, ili isključivo daju sredstva moći nekoj grupi ili čak pojedincima.

Prema tome, da bismo razumjeli institucije, moramo razumjeti svrhu ili interes koji su njihovi autori imali na umu. Institucije su složeni sistemi koji rješavaju složene probleme. Oni su posljedica procesa pregovaranja i sukoba, revolucije ili reforme. U demokratijama je institucionalni razvoj proces kolektivnog učenja koji se događa u okviru proceduralnih pravila, budući da se ustavi moraju mijenjati oprezno i odgovorno.

Učenici shvataju pojam institucije kroz uspostavljanje jedne od njih

Ovaj ključni uvid – konstruktivistička dimenzija institucionalnog razvoja – prepoznaje se u ključnom zadatku ove jedinice. Učenici se suočavaju s političkim problemom i zadatak im je da izmisle sistem pravila za njegovo rješavanje. Postaju svjesni problema s kojima se bave kreatori institucija i u stanju su da analiziraju Ustav i zakone svoje zemlje, kao i ljudska prava, mnogo oštroumnije, fokusirajući se na svrhu institucija, a ne na izolovane dijelove pravila i propisa.

Ova verzija jedinice 5 zamišljena je kao nastavak jedinice 4, ali može se obrađivati kao zasebna jedinica koja se sastoji od četiri lekcije (vidi u nastavku dalje pojedinosti u vezi s ovom mogućnošću). Obje varijante postavljaju isti zadatak i bave se istom temom. Problem s kojim se učenici bave jeste kako bi ribarska zajednica trebalo da održivo upravlja svojim zajedničkim resursom, zalihama ribe u jezeru (za model ciljeva koji se tiču održivosti vidi radni list za učenike 4.2). Potrebno je riješiti barem sljedeća četiri problema:

1. Kako ribari mogu izbjeći pretjeran ulov i uništavanje ribljih zaliha?
2. Kako ribari mogu ostvariti najbolji rezultat?
3. Kako ribari mogu postići pravednu raspodjelu dohotka?
4. Kako ribari mogu dugoročno ostvariti te ciljeve, sada i ubuduće?

Učenici imaju ključ za rješenje ovih problema. Radni list za učenike 4.4 sadrži brojke optimalnog održivog ribljeg ulova (42 tone). Ribarima je potreban sistem pravila kojim će se kontrolisati njihovo ponašanje u ostvarivanju tih ciljeva. Zadatak učenika je da izrade takav sistem. Uopšteno govoreći, mogu birati između pristupa koji podrazumijeva „državu“ ili „ugovor“. Oba ova pristupa imaju prednosti i mane (vidi radni list za učenike 5.2).

Oba pristupa su u nekim slučajevima dobro funkcionisala, dok su u drugima doživjela neuspjeh.¹⁴ Da bismo vidjeli da li rješenje do kojeg su učenici došli funkcionise ili ne, moramo ga ispitati, što znači igrati nekoliko krugova igre ribolova (vidi jedinicu 4) kao proširenje ove jedinice. Jedinice 4 i 5 mogu se stoga kombinovati kako bi predstavljale laboratoriju za institucionalni razvoj i održivo upravljanje resursima – što je fantastičan projekt, ali oduzima mnogo vremena.

Jedinica – model koji odražava stvarnost

Kao i jedinica 4, i ova jedinica zamišljena je kao igra. Učenici završavaju jedinicu 4 s idejom rješavanja problema pretjeranog ulova prihvatanjem cilja koji podrazumijeva održivost (vidi radni list za učenike 4.2). Raspravljali su o tome koja bi vrsta institucionalnog okvira bila primjerena (Lekcija 4), ali nijesu to pitanje dubinski istražili. Ova verzija jedinice 5 nastavak je igre ribolova, ali s drugačijim fokusom: kakva pravila ili zakoni najviše odgovaraju ribarskoj zajednici?

Peta jedinica simulira proces uspostavljanja i dogovaranja institucionalnog okvira za ribarsku zajednicu. Učenici stoga ponovo preuzimaju ulogu članova ribarske zajednice, ali s drugačijim zadatkom. Kreiraju sistem pravila. Model svodi složenost na naglašavanje nekih vidova koji su važni za problem koji se proučava, a ova igra nije nikakav izuzetak. Ovdje igrači ne treba da brinu o ribarenju i osiguravanju sredstava za život. Nema vanjske sile koja bi prekinula njihove rasprave. Model igre stavlja naglasak na stvaranje sistema pravila. Kao i u stvarnom životu, pregovori mogu propasti – igrači možda neće postići dogovor. U tom smislu se kriterijumi za uspjeh političkih pregovora i proces učenja u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava razlikuju. Učenici mogu mnogo naučiti u situaciji neuspjelog pregovaranja.

Uloga nastavnika – rukovodilac igre i predsjedavajući

Kao rukovodilac igre, nastavnik ima (čak i) manju mogućnost davanja ulaznog doprinosa nego tokom ribarske igre. Kontroliše vrijeme i tako strukturira cijeli proces. U protivnom se takva igra ne bi mogla igrati u razredima u kojima se predaje obrazovanje za demokratiju i ljudska prava. Nastavnik ne smije da nagovara učenike da donesu neku konkretnu odluku. Postupak odlučivanja je otvoren – može propasti ako se učenici ne mogu dogovoriti o načinu, jer su moguće različite odluke. Razlozi zbog koji učenici donose odluku jednako su zanimljivi kao i sam rezultat.

Kako iskoristiti jedinicu 5 kao zasebnu jedinicu koja se sastoji od četiri lekcije

Osnovna koncepcija jedinice ostaje ista. Sljedeće izmjene omogućavaju da se jedinica obrađuje kao cjelina od četiri lekcije:

Učenici funkcionišu kao savjetnici ribarske zajednice, a ne kao građani. Savjetnici formiraju timove koji izrađuju sisteme pravila, raspravljaju o njima i konačno dogovaraju model koji žele da predlože zajednici.

Prva lekcija posvećena je proučavanju problema. Učenici dobijaju primjer jednog ribarskog sukoba (radni list za učenike 4.1 i rješenje problema održivosti - radni listovi za učenike 4.2, 4.4). Učenici stoga treba da riješe i taj problem, ali mogu se fokusirati na pitanje koja pravila mogu podstaknuti, kontrolisati ili čak prisiliti ribare da podrže cilj održivog ribarenja. Učenici se moraju pozabaviti i pitanjem siromaštva.

Uz ovakve izmjene, jedinica može pratiti koncepciju predloženu za integrisanu verziju jedinice 5.

---

¹⁴Vidi Elinor Ostrom, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action (Upravljanje običnim građanima, Evolucija institucija za kolektivno djelovanje)*, Cambridge University Press, 1990.

Razvijanje kompetencije: povezanost s drugim jedinicama u ovom priručniku

Šta prikazuje ova tabela

Naslov ovog priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela pokazuje potencijal sinergijskih učinaka između pojedinih jedinica ovog priručnika. Iz tabele je vidljivo koje se kompetencije razvijaju u jedinici 5 (osjenčeni red u tabeli). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknute su zbog njihove povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi u nastavku pokazuju povezanost s ostalim jedinicama u ovom priručniku: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a koje su podrška učenicima u jedinici 5?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava na različite načine.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, jer zna da se neke ključne kompetencije, u izvjesnom smislu, razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, analiziranje problema, ocjenjivanje djelotvornosti pravila, istraživanje važnosti lične odgovornosti.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji pomažu da učenici uzastopno uvježbavaju važne kompetencije i to u različitim, međusobno povezanim kontekstima. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
5.Pravila i propisi	Osnovna koncepcija institucionalnih okvira i oblici vlasništva	Timski rad, upravljanje vremenom. Poređenje. Izbor.	Društveni ugovor ili dogovor o predlaganju mogućnosti.	Uvažavanje pravila i propisa radi civilizovanja sukoba
4. Sukob	Nepostojanje pravila dovodi do sukoba.		Savladavanje neformalnog okruženja sukobljenih interesa	
2.Odgovornost	Podsticaji mogu snažno uticati na naše ponašanje		Rješavanje dilema, utvrđivanje prioriteta.	Svijest o posljedicama naših odluka.
8.Sloboda	Ostvarivanje slobode traži sistem pravila radi zaštite slabijih.	Raspravljajanje, objašnjavanje nečijeg gledišta.	Sloboda i uspostavljanje okvira.	Međusobno uvažavanje.
6.Vlast i politika	Pravila i propisi su važni instrumenti za rješavanje problema i sukoba.		Kompromis i pokušaj i pogreška u procesima odlučivanja.	

NASTAVNA JEDINICA 5: Pravila i propisi – Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Igra donošenja odluka

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcije 1 i 2 Zašto zajednici trebaju pravila?	Analitičko razmišljanje, planiranje zadataka. Prepoznavanje političkog problema. Sistem pravila je institucionalna kičma zajednice. Hijerarhija i umrežavanje – dva sistema pravila; javna i privatna imovina.	Učenici sastavljaju sistem pravila za svoju zajednicu. Učenici pripremaju svoja izlaganja.	Radni listovi za učenike 5.1, 5.2, 5.4. <i>Flip chart</i> i flomasteri, folije za projektor ili radni listovi.	Igra donošenja odluka. Rad na projektu.
Lekcija 3 Kakva nam pravila najviše odgovaraju?	Analitičko razmišljanje: Poređenje na osnovu kriterijuma. Procjena: izbor kriterijuma i ciljeva. Stavovi i vrijednosti: međusobno uvažavanje. Djelotvornost, kontrola moći, primjena pravila, izvodljivost, pravednost.	Učenici upoređuju i ocjenjuju svoje predloge. Zadatak: učenici donose odluke o predlogu sistema i pravilima za raspravu na skupštini.	Radni materijali 5.3, 5.4. <i>Flip chart</i> (ili alternative).	Izlaganja. Rasprava.
Lekcija 4 Rasprava na skupštini.	Donošenje odluke. Kompromis, okvirni konsenzus.	Učenici nastoje da donesu jednoglasnu odluku. Učenici se osvrću na svoje iskustvo.	Radni listovi za učenike 5.4-5.6.	Glasanje. Nastavnikovo predavanje i rasprava.

Lekcije 1 i 2

Zašto zajednici trebaju pravila?

Pravila su instrumenti za rješavanje problema

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Rad na projektu (saradnja, upravljanje vremenom, samokontrola učenja, orijentacija na ishod, rješavanje problema. Analitičko razmišljanje, planiranje zadataka, prepoznavanje političkog problema.
Cilj učenja	Pravila i propisi moćni su instrumenti za uticaj i kontrolu nad ljudskim ponašanjem. Društvo bez sistema pravila može biti uništeno nekontrolisanim sukobima između njegovih članova. Sistem pravila je institucionalna kičma zajednice. Osnovni izbori: hijerarhija i umrežavanje – dva sistema pravila; javna i privatna imovina.
Zadaci za učenike	Učenici skiciraju sistem pravila za svoju zajednicu.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.1, 5.2, 5.4. <i>Flip chart</i> i flomasteri, projektor ili radni listovi za učenike.
Metod	Igra donošenja odluka, rad na projektu.
Raspored vremena (Lekcija 1)	1. Nastavnik uvodi zadatak. 20 min.
	2. Učenici formiraju grupe i rade na svom projektu. 20 min.
Raspored vremena (Lekcija 2)	3. Učenici rade na projektu. 40 min.

Informacije

Igra slijedi princip učenja kroz zadatke: učenici se suočavaju s problemom i moraju pronaći rješenje. Obavješteni su o fazama procesa i vremenskom okviru i rade sami.

Igra zahtijeva od učenika da se vrate svojim ulogama članova zajednice i još jednom postanu igrači, do lekcije 4. Međutim, sada učenici djeluju na drugačijem nivou razmišljanja i s novim zadatkom. Ogroman vremenski pritisak, koji je postojao za vrijeme igre ribolova, više nije problem.

Njihov novi zadatak jeste da izrade sistem pravila. Taj zadatak ima političku dimenziju: igrači moraju donijeti odluku jer zajednica ne može opstati bez postojanja pravila. Učenici se upoznaju s politikom kao praktičnim poslom. Da bi se izbjegla pristrasna rješenja, grupe moraju uključiti pripadnike svih ribarskih sela i uzeti u obzir različita gledišta i iskustva.

Nastavnik ima ulogu rukovodioca igre. Učenici koji su za to zaduženi od nastavnika preuzimaju radne materijale. Na početku druge lekcije, nastavnik na pet minuta uzima riječ.

Tom prilikom nastavnik dijeli nacrt pravila za raspravu u okviru lekcije 4. Nakon objašnjavanja postupka prije rasprave, lekcija 4 će teći glatko i ostaće dovoljno vremena za osvrt koji je jako važan u učenju koje se zasniva na rješavanju zadataka. Ako učenici imaju pitanja ili predloge za poboljšanje pravila, mogu ih navesti tokom druge lekcije i zajedno s nastavnikom odlučiti kako će riješiti svaku stavku.

Opis lekcije 1

1. Nastavnik uvodi zadatak

Učenici spontano iznose svoja iskustva s igrom ribolova

Nastavnik odmah angažuje učenike navodeći ih da se prisjete svojih iskustava s igranjem igre ribolova:

1. Opiši probleme s kojima si se suočio igrajući igru ribolova.

Od učenika se može očekivati da se osvrnu na ciljeve održivosti. Zavisno od toga o čemu se raspravljalo i od njihovog razumijevanja, govoriće i o teškoćama oko uspostavljanja ravnoteže između tih ciljeva i njihovog ostvarivanja kroz duže vremensko razdoblje. Moguć je širok raspon odgovora. Učenici mogu odgovarati jedan drugom dok nastavnik nadzire ovaj krug informacija.

2. Kaži svoje mišljenje o pokušajima rješavanja ovih problema.

To pitanje uključuje sve: ciljeve igrača, njihov način komunikacije, njihovu volju i sposobnost da sarađuju, dubinu razumijevanja problema, konačni ishod – uspjeh ili neuspjeh. Ako je potrebno, nastavnik redukuje fokus ovog opsežnog pitanja.

Od učenika se mogu očekivati komentari o nepostojanju jasnih pravila. Zavisno od njihovih odluka, možda su pokušali da donesu takva pravila.

Učenici mogu predlagati i neke pristupe: pravila zahtijevaju državnu vlast ili najbolje funkcionišu u malim sistemima neformalnog okruženja. Mogu raspravljati i o problemu privatnog ili javnog vlasništva nad ribljim zalihama. Nastavnik zapisuje komentare koji mogu biti povezani s radnim listom za učenike 5.2.

Nastavnik ukratko opisuje zadatak.

Uvodni *brainstorming* obezbjeđuje kontekst za zadatak. Nastavnik objašnjava kako se ribarska zajednica suočila s ozbiljnim problemima zbog nepostojanja jasnog sistema pravila koji bi definisao način, a možda i cilj međusobnog djelovanja.

Iskustvo učenika s igrom ribolova može se uopštiti:

- Nema ljudskog društva koje nije suočeno s nekim sukobom.
- Ni jedno ljudsko društvo neće preživjeti ako nema međusobne saradnje.
- Ni jedna zajednica ne može sarađivati, niti rješavati svoje sukobe na miran način bez institucionalnog okvira koji postavlja određena pravila.
- Ta se pravila mogu zakonski sprovesti, ali moguća su i alternativna rješenja.

Učenici sada istražuju kakva pravila najviše odgovaraju zajednici. Vraćaju se ulozi pripadnika ribarske zajednice, ali sada je igra drugačija. Nastupaju kao autori tih pravila. U grupama sastavljaju pravila, upoređuju ih i ocjenjuju i na kraju, na skupštini, glasaju za sistem koji će da važi u njihovoj ribarskoj zajednici.

Plan donošenja odluka

Učenici dobijaju radni list za učenike 5.1.

Nastavnik objašnjava da je igra model procesa političkog odlučivanja – posebnog procesa koji se sastoji od uvođenja osnovnih pravila, a ne proces koji se događa u već uspostavljenim okvirima.

Igra se nastavlja do lekcije 4 kada učenici prekidaju igru i osvrću se na stečeno iskustvo. Radni list 5.1 opisuje program i nudi informacije o tome zašto je korišćena ova konkretna igra. U igri, kao i u stvarnosti, ono što je dobar okvir za zajednicu predstavlja praktično a ne akademsko pitanje. Učenici moraju donijeti odluku.

Učestvovati u demokratiji

Nastavnik dijeli radni list za učenike 5.2 kao vodič za neka ključna pitanja koja valja razmotriti. Ako su učenici tokom uvodnog *brainstorming*-a iznijeli neke argumente koji se mogu povezati s radnim listom, nastavnik im na to skreće pažnju.

Ako su učenici spremni da počnu, formiraju grupe.

2. Učenici rade na svom projektu (lekcije 1 i 2)

Učenici formiraju grupe od po četiri do šest učenika. Članovi ribarskih posada naizmjenično pišu svoja imena na tablu ili *flip chart*, nastojeći da njihova ribarska posada bude zastupljena preko barem jednog člana svake grupe. Nastavnik objašnjava da je važno uzeti u obzir različita iskustva i gledišta sve četiri posade. Nastavnik evidentira članove pojedinih grupa.

Članovi grupe najprije raspodjeljuju osnovne zadatke: 1-2 izlagača, 1-2 sastavljača, vođa grupe (predsjedavajući), kontrolori materijala i vremena, osoba koja sve prati. Grupe se sastaju oko stolova koji su maksimalno udaljeni jedan od drugog. Kontrolor materijala prikuplja materijale za svoju grupu.

Učenici rade u grupama u drugom dijelu lekcije 1 i tokom lekcije 2.

Učenici slobodno planiraju svoj rad, uključujući i domaći zadatak.

Opis lekcije 2

Učenici razmjenjuju svoje ključne odluke

Na početku lekcije 2 nastavnik traži od svake grupe da izvijesti o svojim ključnim odlukama – hijerarhiji ili umrežavanju – ili mješovitom sistemu? Treba li da postoji privatno ili javno vlasništvo nad ribljim zalihama? Ako su dvije ili više grupa donijele iste odluke, nastavnik ih podstiče na razmjenu rezultata u nekom trenutku tokom časa. Takva razmjena gledišta tokom rasprave može biti vrlo korisna, jer se slični modeli mogu spojiti u jedan.

Grupama koje žele da nastave da rade samostalno to treba i omogućiti.

Prethodni dogovor o proceduralnim pravilima

Kada nastavnik na početku druge lekcije uzme riječ, učenicima će podijeliti radni list za učenike 5.4 i zamoliti grupe da pročitaju predloge i odluče jesu li prihvatljivi. Na kraju časa grupe pristupaju glasanju. Ako postoje primjedbe ili pitanja, treba ih postaviti tokom časa.

Grupe pripremaju svoja izlaganja

Osobe zadužene za materijale skupljaju materijale za izlaganja u okviru lekcije.

Nastavnik ne interveniše ako neka grupa kasni, ali može podsjetiti grupu da učenici moraju biti spremni sa svojim izlaganjima prije nego što počne treća lekcija, što im daje priliku da kod kuće izvrše posljednje pripreme.

Nastavnik moli sastavljače da pripreme konačni predlog, napisan rukom ili na kompjuteru - koji mogu potpisati svi pripadnici zajednice (vidi proceduralna pravila u radnom listu za učenike 5.4).

Lekcija 3

Kakva nam pravila najviše odgovaraju?

Učenici upoređuju i ocjenjuju svoja rješenja

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Analitičko razmišljanje: poređenje na osnovu kriterijuma. Procjena: izbor kriterijuma i ciljeva. Stavovi i vrijednosti: međusobno uvažavanje.
Cilj učenja	Djelotvornost, kontrola moći, primjena pravila, primjenljivost, pravednost.
Zadaci za učenike	Učenici upoređuju i ocjenjuju svoje nacрте predloga. Domaći zadatak: učenici donose odluke i pravila u obliku nacрта pripremljenog za skupštinu.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.3, 5.4; <i>flip chart</i> (ili alternative).
Metod	Izlaganja. Rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici predstavljaju svoja rješenja. 20 min. 2. Učenici upoređuju svoje predloge. 15 min. 3. Učenicima se zadaju dva domaća zadatka. 5 min.

Informacije

Nastavnik može načelno da predvidi kojim putem će učenici krenuti, ali ništa više od toga. Rezultati rada za nastavnika su novi jednako kao i za učenike. Bave se teškim pitanjima na koja se odgovara na različite načine, kao što se vidi iz prošlih i sadašnjih političkih sistema. Pripadnici zajednice traže rješenje koje najviše odgovara njihovim potrebama. Dogovaraju cilj, ali mogu imati različite ideje o tome kako ga ostvariti.

Ova lekcija je vježba iz demokratske političke kulture.

Nastavnik treba da podstakne učenike na upoređivanje i ocjenjivanje analitičke i praktične vrijednosti njihovih predloga, a i sam bi trebalo da to učini. Učenicima treba da bude jasno da je davanje prednosti nekom konkretnom pristupu u institucionalnom rješenju često povezano s iskustvom i vrijednostima. Ti elementi nijesu otvoreni za raspravu ili obrazlaganje. Učenike treba podsticati da ih izraze kroz vid međusobnog uvažavanja. Hoće li zajednica na kraju prihvatiti njihov predlog sasvim je nešto drugo.

Opis lekcije

1. Učenici iznose svoja rješenja

Grupe naizmjenično predstavljaju svoje predloge. Svi učenici koriste radni list za učenike 5.3 kao instrument za upoređivanje.

Redoslijed izlaganja: grupe koje imaju neke zajedničke odluke izlažu jedna za drugom jer se tako mogu lakše upoređivati. U tom slučaju se vrlo brzo pojavljuju dvije osnovne alternative.

2. Učenici upoređuju nacрте predloga

Radni list za učenike 5.3 sadrži kriterijume za poređenje. Predstavljamo nekoliko mogućih kombinacija – ali učenici će svojom kreativnošću doći i do drugih rezultata!

A. Osnove

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Model upravljanja	Državna vlast	Državna vlast	Umrežavanje	Mješoviti model
Oblik vlasništva	Javno vlasništvo	Privatno vlasništvo	Javno vlasništvo	Privatno vlasništvo
Tendencija	Centralizovana planska ekonomija ili „ekološka diktatura“	Tržišna konkurencija (kapitalizam) + „jaka država“ (zapadni model)	Kantonalni model, samostalna zadruga	Polu-samostalna zadruga; pravila o isporuci viška ribe zadrugi

B. Pravila

Ne postoji jasna povezanost nekih modela i pravila. Moguće su različite kombinacije. Neka od najvažnijih pitanja spomenuta su u radnom listu 5.3:

- Da li je cilj definisan?
- Ko je ovlašten da donosi odluke?
- Postoje li instrumenti za primjenu pravila?
- Jesu li uključene mjere protiv zloupotrebe moći?

3. Učenici raspravljaju o predlozima

Učenici u raspravi primjenjuju kriterijume na pojedinačne modele. Vjerovatno daju prednost modelima koji imaju isti osnovni pristup kao i njihov model, pa će se o razlozima njihovog izbora raspravljati. Međutim, postoje neki kriterijumi prema kojima se mogu ocjenjivati svi modeli. Ako se učenici na njih ne osvrnu, to može učiniti nastavnik:

- Cilj koji se odnosi na održivost: da li nacrt predloga osigurava podršku ribarima u ostvarivanju cilja održivosti? (Vidi radni list za učenike 4.1.)
- Primjenljivost: je li sistem pravila dovoljno jednostavan da bi bio razumljiv i primjenjiv u praksi?
- Pravednost: jesu li pravila pravična?
- Demokratija i ljudska prava: da li pravila zadovoljavaju standarde demokratije i ljudskih prava?
- Legitimnost: jednoglasna odluka o sistemu pravila veoma je poželjna. Mogu li se pripadnici zajednice dogovoriti oko jednog sistema pravila?

4. Domaći zadatak: učenici biraju

Nastavnik raspravu privodi kraju nekoliko minuta prije završetka časa. Njegova uloga je da rukovodi igrom i objasni učenicima da će se u zadnjoj lekciji sastati pripadnici zajednice radi usvajanja sistema pravila.

Učenici imaju dva zadatka za skupštinu:

Zadatak br. 1: izabrati nacrt pravila

Nema više vremena za detaljnu raspravu. Stoga učenici za domaći zadatak moraju donijeti odluku. Odluku moraju donijeti u svakom slučaju, pa stoga moraju biti spremni na kompromis. Okvir koji ispunjava neke osnovne kriterijume bolji je od alternative prema kojoj treba nastaviti bez njega.

Učenici mogu dati prednost nekim osnovnim koncepcijama ili kriterijumima i na taj način izvršiti izbor.

Moraju pripremiti kratku izjavu kojom će navesti ostale pripadnike zajednice da prihvate njihov najbolji model.

Zadatak br. 2: prihvatiti ili modifikovati proceduralna pravila za skupštinu

Nastavnik objašnjava:

Ne samo sama zajednica, već i važan sastanak kao što je skupština traži sistem pravila. Pripadnici zajednice moraju se dogovoriti o tim pravilima prije početka skupa. Bez prethodnog dogovora, mogu se pojaviti teške situacije ako se članovi ne mogu dogovoriti oko glasanja ili prebrojavanja glasova.

Radni list za učenike 5.4 sadrži nacrt proceduralnih pravila. Ona će biti prva na rasporedu jer će se odmah primjenjivati. Učenici stoga moraju prethodno definisati svoje mišljenje: prihvataju li nacrt onakav kakav jeste, ili žele da ga promijene?

Lekcija 4

Skupština

Članovi zajednice dogovaraju sistem pravila

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Donošenje odluke.
Cilj učenja	Kompromis, konsenzus oko sistema pravila.
Zadaci za učenike	Učenici pokušavaju da postignu jednoglasnu odluku. Učenici se osvrću na svoje iskustvo.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 5.4-5.6.
Metod	Glasanje. Nastavnikovo predavanje i rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici održavaju skupštinu. 20 min.
	2. Učenici se osvrću na svoje iskustvo. 20 min.

Informacije

Za učenike, skupština radi konstituisanja osnivača predstavlja primjer učešća u demokratiji. Učenici su u ulozi ustavnih zakonodavaca. Skupština zahtijeva sistem pravila koja učenici moraju usvojiti prije njenog početka. Usvajanjem toka procedure učenici mogu preuzeti potpunu odgovornost, uključujući i predsjedavanje skupštinom.

Učenje kroz rješavanje zadataka uvijek zahtijeva promišljanje. Učenici mogu naučiti kroz rad samo ako razmišljaju o onom šta rade ili šta su učinili. Zbog čega je to značajno? U toj fazi osvrta na učinjeno stiču se osnovne spoznaje. Učenici shvataju šta se može generalizovati. U takvom slijedu učenja, učenici nauče zbog čega je zajednicama potreban institucionalni okvir da bi preživjele, kao i o kojim problemima i rizicima treba voditi računa kada se vlastima dodjeljuje moć.

Kada je riječ o ovoj jedinici, predlažemo da nastavnik održi kratko predavanje kako bi stavio naglasak na spoznaju. Učenici odgovaraju na te početne informacije u raspravi i upitniku kojim se traže povratne informacije.

Opis lekcije

Način sjedenja u učionici

U oba dijela lekcije – skupštini i osvrtnu – učenici sjede u krugu, bez školskih klupa, ili su im klupe složene u pravougaonik. Predsjedavajući sjedi za katedrom, u blizini table ili *flip chart*-a.

1. Učenici održavaju skupštinu

Učenici održavaju skupštinu u skladu s pravilima o kojima su se dogovorili. Nastavnik posmatra i sluša. Nastavnik ne treba ni na koji način da interveniše, osim ako učenici ne zapadnu u ozbiljnije probleme (npr. nesporazum oko primjene pravila), što je malo vjerovatno.

Nastavnik prati učenike u igranju njihovih uloga. Koristi priliku da nastavak lekcije prilagodi iskustvu učenika.

2. Učenici se osvrću na stečeno iskustvo

Nastavnik u svom predavanju sažima jedinice 4 i 5

Učenici dobijaju radni list za učenike 5.5 prije predavanja. U svom predavanju nastavnik govori o tome što se dogodilo tokom protekle dvije igre, igre ribolova i igre donošenja odluka. One su pokazale istorijski proces tokom kojeg se društvo razvija u zajednicu koja ima svoj sistem pravila. Zavisno od izbora učinjenog na skupštini, društvo u ovoj fazi osniva državu s ustavom i jasno definisanim zakonodavnim ovlašćenjima i načinom sprovođenja zakona, ili pripadnici zajednice biraju pristup umrežavanja, možda s ciljem izbjegavanja moguće zloupotrebe moći. Nastavnik prilagođava svoje predavanje rezultatima igre. Pored ostalog, učenici su pokušali da prevaziđu uzrok neprestanih sukoba u ribarskoj zajednici definisanjem politike održivosti.

To je u osnovi proces modernizacije. Igre su ukazale na važnu paralelu s društvenom i istorijskom realnošću, ali i na značajne razlike (vidi zaključke).

Učenici reaguju na lekciju

Ovakva lekcija nudi učenicima materijal za razmišljanje. Zahvaljujući igri, poznate su im sve činjenice. Ono što je novo i važno u fazi osvrta predstavlja ono što se može generalizovati i primijeniti na druge probleme i zadatke.

Učenici mogu postavljati pitanja koja olakšavaju razumijevanje i davati svoje komentare u smislu slaganja ili neslaganja.

Mogu postavljati pitanja o stvarima koje ih zanimaju. To otvara mogućnosti nastavniku i učenicima da zajedno planiraju dalje lekcije i jedinice. Na primjer, šta se može obrađivati u drugim jedinicama ovog priručnika? Šta se može povezati sa zahtjevima nastavnog programa? Koliko vremena imaju na raspolaganju? Da li učenike zanima neki istraživački zadatak?

Možda će učenici predložiti da se ponovi igra ribolova – ponavljanje nekoliko krugova uz primjenu faze promišljanja i razumijevanja koje su sada već dostigli.

Učenici daju svoje vlastite povratne informacije

Nastavnik učenicima dijeli radni list 5.6. To je upitnik koji učenicima pomaže da se osvrnu na proces učenja kroz koji su prošli. Njihovi odgovori sadrže važne informacije koje nastavniku pomažu da poboljša svoj budući rad. Ako učenici imaju portfolio, upitnik treba da postane njegov sastavni dio.

Ako nastavnik želi da čita upitnike, nekim učenicima može biti draže da odgovaraju anonimno.

NASTAVNA JEDINICA 6
VLAST I POLITIKA
Viši srednji nivo

Model političkog ciklusa

Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

6.1 „Naš najurgentniji problem je ...”

Rasprava o političkom programu

6.2 Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme

Model političkog ciklusa

6.3 Primjena modela političkog ciklusa

Istraživački zadatak

6.4 Kako možemo učestvovati?

Politički ciklus kao instrument za političko učešće

6.5 Povratne informacije (neobavezno)

Nastavna jedinica 6

Vlast i politika

Model političkog ciklusa

Uvod za nastavnike

Dvije dimenzije politike

Politika, prema klasičnoj definiciji Maksa Vebera, ima dvije dimenzije: ona je, s jedne strane, težnja i borba za moć, a s druge, snažno i polagano, „bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.”¹⁵ To je poređenje koje simboliše rješavanje političkih problema. Te probleme treba rješavati zbog toga što su hitni i imaju posljedice za društvo u cjelini, te su stoga složeni i teški.

U ovoj jedinici naglasak je na načinu „bušenja tvrdih dasaka“ i na tome kako građani koji žele da učestvuju u demokratiji mogu učestvovati u donošenju odluka o tome koji problemi zaslužuju prioritet i koji su najbolji načini njihovih rješavanja.

Model političkog ciklusa

Učenici uče kako koristiti instrument kojim se opisuju i najlakše razumiju procesi donošenja političkih odluka – model političkog ciklusa (vidi radni list za učenike 6.1). Politika je proces definisanja problema i potom raspravljanja o njima i izbora i sprovođenja najboljih rješenja. Javno mnijenje i reakcije osoba i grupa čiji su interesi u pitanju pokazuju da li će izabrana rješenja najbolje riješiti njihove probleme i biti prihvaćena. Ako je pokušaj rješavanja problema uspio, završen je politički ciklus (kraj konkretnog političkog djelovanja); ako je propao, ciklus počinje iznova. U nekim slučajevima, rješavanje jednog problema stvara nove probleme koje je potom potrebno rješavati u novom političkom ciklusu.

Model političkog ciklusa naglašava važne vidove političkog odlučivanja u demokratskim sistemima:

- heuristički (konstruktivistički) koncept političkih problema i zajedničko dobro;
- konkurentni politički programi; u pluralističkim društvima politički argumenti su često povezani s interesima;
- političko odlučivanje kao proces kolektivnog učenja; nepostojanje sveznajućih igrača (kao što su vođe ili stranke s ideologijom spasa);
- snažan uticaj javnog mnijenja i medijskog izvještavanja; mogućnost da građani i interesne grupe intervenišu i učestvuju.

Kako model funkcioniše – šta prikazuje, a šta propušta

Politički ciklus je model – nacrt koji funkcioniše kao geografska karta. Mnogo toga prikazuje i nudi logiku razumijevanja. Zbog toga se modeli često koriste u obrazovanju i nauci jer bez njih bismo jako malo toga u ovom složenom svijetu mogli razumjeti.

---

¹⁵ Max Weber, *Politik als Beruf (Politika kao poziv)*, Reclam: Stuttgart, 1997, str. 82.

Priručnik za učenike sadrži materijale koji su organizovani kao modeli: radni listovi za učenike:

- 1.2 Tri mogućnosti koje oblikuju našu budućnost;
- 3.4 Kako se demokratski politički sistem odnosi prema različitosti i pluralizmu?
- 3.5 Pojam zajedničkog dobra;
- 3.6 Karta društvenih podjela i političkih stranaka;

Karta nikada nije u potpunosti odraz pejzaža kojeg prikazuje – karta mnogo toga pokazuje, ali samo zbog toga što mnogo toga i ispušta. Kartu koja bi sve prikazivala ne bi niko razumio jer bi bila prekomplikovana. Isto važi i za modele kao što je politički ciklus. Takav model takođe se ne bi smio pomiješati sa stvarnošću. Njegov naglasak je na procesu političkog odlučivanja – „polaganom bušenju tvrdih dasaka“ – a manje pažnje posvećuje drugoj dimenziji politike, težnji i borbi za ostvarivanje moći i uticaja.¹⁶

U demokratskim sistemima dvije dimenzije politike su povezane: donosioci političkih odluka se hvataju u koštac s teškim problemima, ali i međusobno, kao politički suparnici. U modelu političkog ciklusa faza utvrđivanja programa pokazuje kako obje ove dimenzije idu zajedno. Mogućnost razumijevanja političkog problema koji postoji jeste pitanje moći i uticaja.

Evo primjera. Jedna grupa ljudi tvrdi, „porezi su previsoki, oni odvrćaju ulagače“, dok druga tvrdi, „porezi su preniski budući da su obrazovanje i socijalna zaštita nedovoljno finansirani.“ Iza svake definicije problema oporezivanja stoje interesi i osnovna politička gledišta, a rješenja podrazumijevaju suprotne stavove: smanjite poreze za one s većim prihodima – ili ih povećajte. Prva definicija je neoliberalna, a druga socijademokratska (vidi radni list za učenike 3.6).

Građani treba da budu svjesni obje definicije. Model političkog ciklusa jeste instrument koji građanima pomaže da prepoznaju i ocijene napore donosilaca političkih odluka da riješe društvene probleme.

Mogućnost učenja za korišćenje modela političkih ciklusa

Mogućnosti ove jedinice u smislu razvijanja kompetencije uključuju sljedeće:

Sposobnosti analize i procjene:

- Učenici uče kako mogu postati aktivni korisnici medijskih informacija.
- Učenici razvijaju kritičko mišljenje pri raspravljanju o problemima koji su na dnevnom redu, ili su u raznim fazama političkog odlučivanja.
- Učenici cijene važnost postizanja kompromisa oko različitih interesa (heuristički koncepti političkih problema i zajedničkog dobra).

Kompetencije političke participacije:

Učenici su u stanju da prepoznaju faze procesa političkog odlučivanja u kojima mogu intervenisati i vršiti uticaj (faze prije i poslije odluke).

Didaktički okvir jedinice

Učenici se upoznaju s modelom političkog ciklusa kao instrumentom i primjenjuju ga u projektnom istraživačkom zadatku. U zadnjoj lekciji učenici razmjenjuju i razmatraju svoje konstatacije i rad na projektu. Prva lekcija nudi naprednu organizaciju koja osvjetljava ključni element političkog ciklusa – pitanje utvrđivanja političkog programa. Učenici će bolje razumjeti model nakon što budu prošli kroz simulaciju rasprave o sastavljanju programa u učionici. Nastavna jedinica omogućava veliki stepen učeničkih aktivnosti.

---

¹⁶Uporedi nastavni materijal 6.2.

Jedinica nudi instrument za analizu procesa političkog odlučivanja, ali ne sadrži konkretan slučaj za analizu. To omogućava, ali i nalaže nastavniku i/ili učenicima da izaberu odgovarajuću temu. Kriterijumi za izbor teme uključuju relevantnost, sveobuhvatnost i dostupnost medijskog izvještavanja. Konkretni slučaj se obrađuje kroz početne faze modela političkog ciklusa, ali je medijsko izvještavanje mnogo dostupnije. S druge strane, slučaj iz prošlosti također daje uvid u istoriju sprovođenja i ocjenu rješenja nekog problema. Ustavni, zakonski i institucionalni okvir također se moraju uzeti u obzir.

Preporučuje se i neobavezni dio časa namijenjen povratnim informacijama radi ocjenjivanja rezultata učenja i iskorišćavanja mogućnosti učenja koje nude povratne informacije učenika – za učenike i nastavnike. Međutim, petu lekciju treba u tu svrhu izdvojiti.

Razvijanje kompetencije: povezanost s ostalim jedinicama iz ovog priručnika

Šta pokazuje ova tabela

Naslov priručnika, „Učestvovati u demokratiji“ stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Donja tabela pokazuje mogućnost sinergijskih učinaka jedinica u ovom priručniku. Tabela takođe prikazuje koje se kompetencije razvijaju u jedinici 6 (osjenčeni red u tabeli). Masno uokvirena kolona pokazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – istaknuta je zbog njihove tijesne povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi u nastavku pokazuju povezanost s ostalim jedinicama ovog priručnika: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima u radu u okviru jedinice 6?

Kako možemo koristiti ovu tabelu

Nastavnici mogu koristiti ovu tabelu kao instrument za planiranje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava na različite načine.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu posvetiti obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, budući da zna da se u ovoj jedinici, u izvjesnom smislu, razvijaju i neke ključne kompetencije – na primjer, analiza problema, ocjenjivanje djelotvornosti utvrđenih pravila, istraživanje važnosti lične odgovornosti.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima omogućavaju da u više navrata budu obučavani u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metod i vještine	Političko odlučivanje i djelovanje	
6 Vlast i politika	Javna rasprava i pregovaranje: ostvarivanje ljudskih prava, suština demokratskog odlučivanja.	Kriterijumi za izbor informacija.	Strateški pristup intervenisanju u procesu odlučivanja.	Uvažavanje pregovaranja i nadmetanja različitih interesa.
3 Različitost i pluralizam	Pluralizam. Nadmetanje različitih interesa. Pregovaranje o zajedničkom dobru. Dvije dimenzije politike.	Davanje kratkih izjava/ Izražavanje stavova	Pronalaženje kompromisa i dogovor oko privremenog pojma zajedničkog dobra.	Međusobno uvažavanje.
4 Sukob	Pojam političkog problema.		Prepoznavanje problema, pokušaj pronalaženja rješenja.	
5 Pravila i propisi	Važnost zajedničkog prihvatanja institucionalnog okvira, uključujući političku kulturu u demokratskim sistemima		Stvaranje institucionalnog okvira za mirne procese.	Uvažavanje pravičnosti u pronalaženju kompromisa.

Učešće u politici: rješavanje sukoba, rješavanje problema

8 Sloboda	Raspravljanje	Javni govor	Promovisanje ideja i interesa u javnosti	Uvažavanje nenasilnog načina rješavanja sukoba
9 Mediji	Selekcija programa i uloga cenzora kroz medije i medijske korisnike	Dekonstrukcija informacija transformisanih u medijima. Kriterijumi za izbor Informacija.	Prihvatanje cenzorske perspektive medija: definisane političkih problema	

NASTAVNA JEDINICA 6: Vlast i politika – Model političkog ciklusa Kako demokratska zajednica rješava svoje probleme?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ ishodi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i resursi	Metod
Lekcija 1 „Naš najurgentniji problem je...“	Procjena: donošenje odluke o izboru, obrazlaganje izbora. Participacija: Međusobno uvažavanje ličnog iskustva, interesi i vrijednosti. Politički problem je spor, a ne činjenica.	Učenici vode raspravu o utvrđivanju političkog programa.	<i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.	„Zid tišine” – grupni rad. Izlaganje i rasprava.
Lekcija 2 Politika – kako demokratska zajednica rješava probleme.	Rad uz pomoć modela. Politika služi za rješavanje problema koji pogađaju zajednicu.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere koje su izabrali (istraživački zadatak).	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. <i>Flip chart</i> i flomasteri. Novine.	Predavanje. Grupni rad.
Lekcija 3 Primjena modela političkog ciklusa (istraživački zadatak)	Analiza i procjena: Opisivanje i procjenjivanje procesa političkog odlučivanja. Razumijevanje modela političkog ciklusa.	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretan problem.	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. Novine.	Rad na projektu.
Lekcija 4 Kako možemo učestvovati?	Metodi: održati i slušati izlaganja. Participacija: prepoznavanje mogućnosti političke participacije. Model služi kao instrument za analiziranje složene cjeline.	Učenici se međusobno informišu o svojim rezultatima. Osvrću se na proces i ishod svoga rada.	Radni list za učenike 6.2, s učeničkim bilješkama.	Izlaganja na otvorenom prostoru. Plenarna rasprava.

<p>Lekcija 5</p> <p>Vrijeme za povratne informacije (neobavezno)</p>	<p>Osvrt na proces ličnog učenja i razvijanje kompetencije.</p> <p>Davanje konstruktivnih povratnih informacija.</p> <p>Osvrt na zajedničku odgovornost razreda i nastavnika za uspjeh nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava .</p>	<p>Učenici se osvrću na svoj rad (proces i ishod učenja).</p>	<p>Radni list za učenike 6.3 (povratne informacije učenika).</p> <p><i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja.</p> <p>Jedan papir sa <i>flip chart</i>-a s uvećanim radnim listom 6.3.</p>	<p>Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.</p>
--	---	---	---	---

Lekcija 1

„Naš najurgentniji problem je ...“

Rasprava o utvrđivanju političkog programa

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	<p>Procjena: donošenje odluke o izboru, obrazlaganje izbora.</p> <p>Participacija: međusobno uvažavanje ličnog iskustva, interesi i vrijednosti.</p>
Cilj učenja	<p>Politički problem je spor, a ne činjenica. Hitan je i zahtijeva djelovanje. Pogađa zajednicu. Budući da se radi o različitim interesima, ideologijama i vrijednostima, pitanje je da li problem treba uključiti u politički program.</p> <p>U demokratiji, građani koji participiraju u takvim raspravama ostvaruju slobodu mišljenja i izražavanja. Mediji takođe snažno utiču na utvrđivanje programa (sloboda štampe).</p>
Zadaci za učenike	Učenici održavaju raspravu o utvrđivanju političkog programa.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri različitih boja, ljepljiva traka.
Metod	„Zid tišine“ – grupni rad. Izlaganja i rasprava.
Raspored vremena	<p>1. Zid tišine. 15 min.</p> <p>2. Izlaganja. 10 min.</p> <p>3. Osvrt; uvod u istraživački zadatak. 15 min.</p>

Informacije

„Zid tišine“ je *brainstorming* metod kao podrška učenicima koji su zatvoreniji ili im je potrebno malo više vremena za razmišljanje prije nego što odluče da nešto kažu. Rad u tišini pomaže koncentraciji učenika pa su njihove konstatacije zanimljivije i smislenije. „Zid tišine“ je primjer koji paradoksalno pokazuje da strogi sistem pravila podstiče slobodu te da nije ograničavajući faktor. Učenici nastupaju u ulozi stručnjaka; ne mogu dati „netačan“ odgovor na ključno pitanje.

Učenici u učionici simuliraju javnu raspravu o utvrđivanju političkog programa. Njihovo iskustvo pomaže da bolje razumiju model političkog ciklusa, budući da je rasprava o utvrđivanju programa prva faza modela političkog ciklusa.

Tako stvaraju materijal koji mogu opširnije obrađivati u okviru istraživačkog zadatka (lekcije 2 i 3). Konstruktivistički pristup odgovara konstruktivističkoj metodi definisanja i rješavanja političkih problema u demokratskim sistemima jer je nastao po uzoru na politički ciklus.

Opis lekcije

1. „Zid tišine”¹⁷

Učenici su u grupama od po pet učenika. Svaka grupa sjedi u polukrugu, okrenuta prema *flip chart*-u fiksiranom na zidu. Svaka grupa i ima dva ili tri flomastera različitih boja. Rade u tišini. U vremenu od 10 minuta svaki učenik daje svoj minimalni doprinos jednom konstatacijom. Treba dovršiti sljedeću rečenicu:

„Po mom mišljenju, naš najurgentniji problem je ....“

Učenici reaguju na rečenice ili riječi koje su već napisane i mogu pisati koliko žele i kad god žele. Ako je potrebno, grupi se može dati još jedan list papira sa *flip chart*-a. Učenici mogu takođe da povežu izjave koristeći strelice, crte i simbole kao što su upitnici i uskličnici. Njihov poster će poslužiti kao zapisnik o raspravi koju su vodili.

Nastavnik s određene udaljenosti prati raspravu. Ne interveniše i ne učestvuje u tihoj raspravi, ali nadzire da li učenici poštuju pravila – posebno pravilo o radu u tišini.

2. Izlaganje

Kada istekne vrijeme predviđeno za pisanje, poster treba da budu izloženi kako bi ih svi učenici mogli vidjeti. Učenici se okupljaju oko postera u dva velika polukruga. Grupe naizmjenično obrazlažu svoje postere ostalim učenicima. Svaki učenik bira rečenicu koja nije njegova i pročita je razredu, ukratko obrazlažući razloge svog izbora. Često učenici stavljaju naglasak na jednu ili dvije izjave. Rasprava ne započinje prije nego što svi učenici iz svih grupa ne kažu šta žele.

Nastavnik zapisuje izjave učenika u rubriku pod zajedničkim naslovom (zavisno od onoga što učenici kažu) koja je dio tabele koja se nalazi na tabli ili *flip chart*-u. Evo primjera:

Naš najurgentniji problem je.....				
Ekonomija	Sigurnost	Životna sredina	Društvo	...
Borba Nezaposlenost	Automobilske nesreće	Smanjivanje CO ₂ emisija	Unapređenje škola Podrška mladim ženama	...
Više radnih mjesti za mlade		...	...	
...				

Nastavnik može zadatak upisivanja prepustiti učenicima. Učenici koji iznose svoja mišljenja i ostatak razreda učestvuju u izboru novih kategorija i odlučuju u koju će rubriku unijeti svaku pojedinu konstataciju.

3. Osvrt

„Zid tišine“ simulira utvrđivanje političkog programa. Dakle, čemu po mišljenju učenika treba dati prednost? Slaže li se razred s problemom koji zaslužuje prvenstvo? Tabela pomaže učenicima da odgovore na to pitanje. Ona pokazuje da li učenici naglašavaju probleme koji se nalaze u određenoj kategoriji i mogu li se unosi povezati (vidi gornju kolonu koja se odnosi na ekonomiju).

Učenici možda neće biti spremni da se slože oko nekog problema. Moraju li? To je pitanje koje zaslužuje da se o njemu razmisli.

¹⁷ Izvor: Podučavati demokratiju: Zbirka modela za obrazovanje za demokratiju i ljudska prava, Knjiga VI, izdanje Savjeta Evrope, Strasbourg 2008, Zadatak 7.1, str. 62.

Kao prvo, učenici žive u slobodnoj zemlji. Mogu izabrati koji god problem smatraju važnim i promovisati ga u javnosti. Kao drugo, resursi su malobrojni – to nije samo pitanje novca i sredstava poreskih obveznika, već i vremena i energije te na kraju, premda ne i manje važno, pažnje javnosti. Mnogi ljudi se mogu istovremeno nositi samo s ograničenim brojem problema i brzo gube interes; neki mediji služe i povećavaju tendenciju prema „programu sa samo jednim problemom“.

Učenici mogu takođe smatrati da je ovaj proces utvrđivanja programa nepravedan pa možda čak i „glup“ jer problemi koje smatraju važnima nijesu uspjeli privući pažnju javnosti koju zaslužuju. Ko će ispravljati te „pogrešne“ odluke?

Odgovor je – sami učenici, ako smatraju da se nešto mora učiniti. U stvari, oni organiziraju stranke s različitim ciljevima i vrijednostima (“ideologija”) koje su trajni protagonisti u raspravama o utvrđivanju programa djelovanja (npr. radnici, stručnjaci za zaštitu životne sredine, aktivisti za zaštitu prava manjina).

Ova rasprava otvara zanimljiv put ka razumijevanju svrhe koju stranke ispunjavaju. Vidi predlog dodatnog istraživačkog zadatka na kraju ovog poglavlja.

4. Istraživački zadatak

Nakon što im je to saopšteno, učenici mogu slijediti svoje vlastito interesovanje. Nastavnik obavještava učenike da imaju mogućnost detaljnog proučavanja problema prema vlastitom izboru. Da bi pripremili istraživački zadatak, učenici moraju prikupiti materijale iz štampanih ili elektronskih medija o problemu koji su odabrali. Treba da traže ne samo rasprave o utvrđivanju programa, već i sve informacije koje se mogu pronaći o odlukama koje su donijete ili sprovedene, statističkim podacima, izjavama političkih stranaka, lobistima, nevladinim organizacijama, itd.

Lekcija 2

Politika – kako demokratska zajednica rješava svoje probleme Model političkog ciklusa

Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.	
Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.	
Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.	
Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod , važni su sastavni dijelovi procesa učenja.	
Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.	
Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.	
Razvijanje kompetencije	Analiza: rad na osnovu modela.
Cilj učenja	Politika služi rješavanju problema koji pogađaju zajednicu.
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretne primjere po svom izboru.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri. Novine. Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2.
Metod	Predavanje, grupni rad.
Raspored vremena	1. Predavanje i pitanja koja slijede. 15 min.
	2. Sastavljanje grupa za istraživali zadatak. 10 min.
	3. Istraživački zadatak. 15 min.

1. Predavanje i pitanja koja slijede

Nastavnik upoznaje učenike s modelom političkog ciklusa. Učenici već imaju potrebna saznanja o početnoj fazi ciklusa i utvrđivanja programa i spremni su za pitanje o tome šta se događa nakon što određeni problem privuče pažnju javnosti.

Nastavnik kratko govori o tome šta se sve uklapa u taj kontekst (povezujući podučavanje s konstruktivističkim učenjem). Učenici će informacije primijeniti u obimnom istraživačkom zadatku koji slijedi. Nastavnik dijeli radne listove za učenike 6.1 i 6.2 prije početka predavanja. Oba lista treba da budu izložena na *flip chart*-u ili projektovana sa folije kako bi nastavnik tokom predavanja mogao na njih da ukazuje.

Apstraktni model je lakše razumjeti ako se poveže s konkretnim primjerom. To najbolje funkcioniše ako nastavnik izabere problem o kojem su učenici raspravljali u prethodnoj lekciji. Druga mogućnost je da nastavnik izabere priču, makar i izmišljenu, i to unaprijed pripremi. Demonstracije radi, ovdje navodimo uvodno predavanje o problemu smanjenja broja automobilskih nesreća (vidi lekciju 1, tabelu učeničkih iskaza).

Prije nego što krenu u pojedinosti, slušaoci treba da imaju potpunu načelnu sliku. Učenici pogledaju radni materijal 6.1. Nastavnikovo objašnjenje uključuje sljedeće napomene:

- Ovaj dijagram je model procesa političkog odlučivanja. Prikazuje različite faze tog procesa. Proces počinje pri vrhu – *rasprava* o tome šta se smatra „*problemom*“. To je rasprava o utvrđivanju programa koju smo vidjeli u prethodnoj lekciji. Jednom kada se problem uvrsti u program, počinje rasprava o ispravnom rješenju.
- Ishod ove rasprave je *odluka* – na primjer, zakon, ili neka konkretna aktivnost.

- Odluka se potom *sprovodi* – počinje djelovati. Proizvodi učinke. Na primjer, novi zakon počinje da se primjenjuje ili se gradi nova bolnica.
- Ljudi uskoro formiraju svoje *mišljenje*. Slažu li se s tom odlukom sada kada mogu vidjeti njen učinak? Na primjer, ispunjava li ona njihove interese?
- Prije ili kasnije dolazi do nekih *reakcija*. To mogu biti pozitivni ili kritički osvrti u medijima, izjave političara, ili protesti.
- Reakcije mogu dovesti do *nove rasprave* o tome koje bi *probleme* trebalo uključiti u politički program. Možda neki ljudi smatraju da izvorni problem nikada nije ni bio riješen, a možda su se stvari i pogoršale. Ili su preduzete mjere proizvele neke popratne učinke koji su prouzrokovali nove probleme. Politika se događa u ciklusima; neki problemi se stalno moraju rješavati, a neka rješenja se moraju poboljšati. Dakle, ciklus pokazuje da je politika veoma praktičan posao koji se odvija prema obrascu pokušaj - pogreška.
- Međutim, moguće je i da se proces *završava* (završetak politike). Možda je odluka bila dobra i problem je riješen – ili se problemu nije posvetilo dovoljno pažnje obezbjeđivanjem daljih političkih napora.

Učenici mogu postavljati pitanja o stvarima koje nijesu sasvim razumjeli. Nastavnik mora odlučiti koja je pitanja najbolje riješiti odmah, a na koja je bolje odgovoriti nakon što se navede konkretan primjer.

U drugom koraku, nastavnik daje primjer koji prikazuje model. Ovdje ima dosta ponavljanja, što doprinosi jasnoći i razumijevanju. Kategorije su povezane s ključnim pitanjima i pojedinostima. Radni list za učenike 6.2 potkrepljuje predavanje.

Kao primjer navodi se jedan izmišljeni slučaj. Upućuje na primjer iz lekcije 1 – problem smanjivanja broja automobilskih nesreća (vidi nastavni materijal 6.1, koji se zasniva na radnom listu za učenike 6.2).

Ako je potrebno učenici postavljaju dodatna pitanja, a nastavnik ta pitanja može prenijeti cijelom razredu. Na taj način, nastavnik saznaje je li razred razumio poruku predavanja. Učenici će možda biti iznenađeni količinom argumenata i rasprave, kao i „egoističnog“ načina na koji protagonisti promovišu konkretne interese. Nastavnik naglašava da je zalaganje za tuđe interese bitno u demokratiji, i to tako da se nečiji stavovi čuju kako bi se na taj način stvorila mogućnost njihovog uzimanja u obzir kod donošenja odluka. U nekim slučajevima pronalazi se kompromis.

1. Osnivanje grupa za istraživački zadatak

Raspravu ne treba nastaviti. Za nju će biti vremena u zadnjoj lekciji. Nastavnik odlučuje zajedno s učenicima koja pitanja žele da obrađuju. Materijal koji su prikupili ima funkciju smjernica – o kojim se pitanjima raspravlja? Koje su odluke donijete u nedavnoj prošlosti?

Učenici formiraju grupe od dva do četiri učenika. Njihova izlaganja treba da budu spremna za četvrtu lekciju. Svoje rezultate iznose u radnom listu za učenike 6.2 koji će se umnožiti i podijeliti razredu.

Učenicima su potrebni kriterijumi za izbor problema:

- *Pristup informacijama*: u vezi s aktuelnim procesima odlučivanja, učenici će pronaći mnogo informacija u novinama i na internetu. S druge strane, budući da je ciklus nepotpun moći će da obrade samo prve faze, npr. do odluke ili sprovođenja. Pragmatični pristup je, stoga, pogledati novine koje su izašle posljednjih nekoliko sedmica i izabrati ono što je ušlo u političke programe.
- *Lični interes*: Učenici biraju problem koji smatraju posebno urgentnim. Mogu se pozvati na „zid tišine“ iz prve lekcije. Međutim, moraju shvatiti da se pristup informacijama može pokazati teškim.

3. Istraživački zadatak

Ostatak lekcije 2 i cijelu lekciju 3 učenici provode u istraživanju. Samostalno planiraju svoj rad.

Lekcija 3

Primjena modela političkog ciklusa

Istraživački zadatak

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>					
Razvijanje kompetencije	<p>Metodi: rad na projektu.</p> <p>Politička analiza i procjena: opisivanje i ocjenjivanje procesa političkog odlučivanja.</p> <p>Participacija i djelovanje: odgovornost, ostvarivanje slobode .</p>				
Cilj učenja	Učenici razumiju model političkog ciklusa i mogu ga primijeniti na svaku informaciju o političkom odlučivanju.				
Zadaci za učenike	Učenici primjenjuju model političkog ciklusa na konkretni problem.				
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 6.1 i 6.2. Novine.				
Metod	Rad na projektu.				
Raspored vremena	<table border="1"> <tr> <td>1. Grupni rad.</td> <td>35 min.</td> </tr> <tr> <td>2. Izvještavanje.</td> <td>5 min.</td> </tr> </table>	1. Grupni rad.	35 min.	2. Izvještavanje.	5 min.
1. Grupni rad.	35 min.				
2. Izvještavanje.	5 min.				

Ova lekcija posvećena je grupnom radu. Učenici rade samostalno i odgovaraju za svoj rad. Od njih se očekuje da prikupe sve potrebne informacije.

Nastavnik može odlučiti da podrži grupe tako što će im osigurati neke izvore informacija, npr. statistiku, školske udžbenike, primjerke ustava ili pristup internetu.

Nastavnik posmatra učenike dok rade; njihove jače i slabije strane tokom rada bez nastavnikove podrške – kao što će to biti slučaj jednom kada završe školu – ukazuju na potrebu razvijanja vještina.

Nastavnik poziva učenike na učešće u kratkom plenarnom krugu izvještavanja. Nastavnik i učenici planiraju izlaganja u sljedećoj lekciji; ako grupa nije dovršila zadatak, odgovornost je učenika da nađu rješenje problema.

Najprije grupa treba da objasni zbog čega smatraju da nijesu „završili“. Imaju li dodatne informacije koje još nijesu pročitali? Ili su nezadovoljni s premalo dostupnih informacija?

Najprihvatljivije rješenje jeste da grupa postane odgovorna za problem. To zvuči okrutno, ali je vrlo slično situacijama u stvarnom životu. Mogućnosti za učenje koje se pružaju učenicima nadmašuju greške tokom njihova izlaganja. Povratne informacije nakon četiri obrađene lekcije neophodne su i za to treba ostaviti dovoljno vremena. Alternativno rješenje bi bilo da se učenicima dâ dodatna lekcija. Ta je mogućnost bolja ako većina učenika nije dovršila zadatak.

Lekcija 4

Kako možemo učestvovati?

Politički ciklus je instrument za političku participaciju

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Metodi: imati i slušati izlaganja. Participacija: prepoznati mogućnosti za političku participaciju.
Cilj učenja	Model služi kao instrument za analizu dijela složene cjeline. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za moć. Model političkog ciklusa stavlja naglasak na prvu.
Zadaci za učenike	Učenici se međusobno obavještavaju o rezultatima. Učenici se osvrću na proces i rezultat njihovog rada.
Materijali i sredstva	Radni listovi za učenike 6.2, s bilješkama učenika.
Metod	Izlaganja na otvorenom, plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Izlaganja učenika. 15 min.
	2. Rasprava i osvrt. 25 min.

Opis lekcije

1. Izlaganja učenika

Lekcija započinje sa izlaganjem učenika. Grupe učenika sjede u školskim klupama koje su smještene uz zid, ostavljajući tako otvoreni prostor u sredini učionice. Svaka grupa imenuje govornike koji se smjenjuju predstavljajući svoje grupe. Učenici tako mogu odlaziti do drugih grupa i čuti njihove rezultate.

Ovakav decentralizovani razmještaj omogućava istovremenu aktivnost učenika. Nijedan učenik na kraju neće imati potpunu sliku. To bi zahtjevalo mnogo više vremena, a količina informacija bila bi prevelika da se upamti.

Nastavnik se pridružuje učenicima i sluša, ne postavlja pitanja i ne komentariše.

2. Rasprava i osvrt

Učenici se okupljaju za plenarnu raspravu. Sjede u krugu ili polukrugu kako bi bili okrenuti jedni prema drugima.

Najprije se učenici i nastavnik moraju dogovoriti o programu. Nastavnik predlaže da se fokusiraju na model političkog ciklusa, a ne na probleme koje su proučavali, a učenici bi trebalo da su se dogovorili prije nego što počne rad na lekciji, kao što je predloženo.

Nastavnik postavlja otvoreno pitanje i potom daje riječ učenicima:

„Šta je dobro funkcionisalo kada ste model političkog ciklusa primijenili na konkretan primjer, a što nije funkcionisalo?”

Učenici odgovaraju u ulozi stručnjaka i osvrću se na svoje iskustvo u istraživačkom zadatku. Mogu izvještavati o tehničkim problemima, kao što je pribavljanje informacija, ili nedostatak vremena. Mogu se, na primjer, pozivati na analitičke teškoće, odlučujući o tome kojoj fazi pripada neki konkretan događaj: utvrđivanje programa, rasprava o odlukama ili reakcija na ishod neke odluke. Mogu iznositi i svoja razmišljanja o samom modelu, pitajući se da li on tačno odražava stvarnost.

Nije potrebno komentarisati i odgovarati na svaku temu koju učenici pokreću, ali naravno da učenici i nastavnik to mogu da rade i u skladu s tim da planiraju svoje vrijeme.

Postoje najmanje tri ključne konstatacije koje se tiču modela političkog ciklusa, a zaslužuju da se o njima razmisli (vidi nastavni materijal 6.2). Nije neophodno da nastavnik sve iznese; to je samo jedna mogućnost. Konstatacija može biti korisna kao odgovor na učeničke komentare. U protivnom, nastavnik bira jednu ili više njih kao kratak doprinos zaključivanju rasprave.

Lekcija 5

Povratne informacije (neobavezno)

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	<p>Osvrt na lični proces učenja i razvijanje kompetencije.</p> <p>Davanje konstruktivnih povratnih informacija.</p> <p>Osvrt na zajedničku odgovornost učenika i nastavnika za uspjeh nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.</p>
Cilj učenja	Povratne informacije su važan instrument za poboljšanje nastavnog procesa.
Zadaci za učenike	Učenici se osvrću na svoj rad (proces i ishod učenja).
Materijali i sredstva	<p>Radni list za učenike 6.3 (povratne informacije učenika).</p> <p><i>Flip chart</i> s flomasterima različitih boja.</p> <p>Jedan papir sa <i>flip chart</i>-a s velikim velikim formatom radnog lista 6.3.</p>
Metod	Individualni rad, plenarno izlaganje i rasprava.
Raspored	<p>1. Individualne povratne informacije. 7 min.</p> <p>2. Plenarno izlaganje rezultata povratnih informacija. 13 min.</p> <p>3. Zaključna rasprava. 20 min.</p>

Informacije za nastavnika

Ova jedinica izabrana je kao jedan od dva primjera u ovom priručniku¹⁸ koji pokazuju kako koristimo dio časa u kojem učenici iznose povratne informacije u svrhu ocjenjivanja jedinice. Taj dio s povratnim informacijama nije obavezan, ali ga bez obzira na to preporučujemo.

Učenici daju povratne informacije o svom radu u projektu – naglasak sada stavljaju na proces podučavanja i učenja. Šta je bilo teško, a šta je dobro funkcionisalo? Koje vještine već imaju, a koje bi željeli da nastave da razvijaju?

Iznošenje povratnih informacija predstavlja koristan instrument za procjenjivanje efekata nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava međusobnim upoređivanjem gledišta učenika i nastavnika. Iznošenje povratnih informacija traži vrijeme, ali uloženo vrijeme donosi i pozitivne rezultate jer se radna atmosfera i efikasnost planiranja nastave poboljšavaju. Dio časa u kojem se iznose povratne informacije sastoji se od dobijanja informacija (koraci 1 i 2 i rasprave koja slijedi (korak 3).

¹⁸ Vidi radni list za učenike 5.6 (za jedinicu 4 i 5).

Opis lekcije

Postupak koji slijedi preporučuje se za rad s učenicima koji nijesu navikli na davanje povratnih informacija. Alternativni postupak za razrede i nastavnike koji imaju odgovarajuće iskustvo s davanjem povratnih informacija nalazi se niže u tekstu.

1. Pojedinačno davanje povratnih informacija

Papir sa *flip chart*-a nalazi se na zidu ili tabli kako bi ga svi učenici dobro vidjeli. Nastavnik objašnjava svrhu lekcije: učenici se neće baviti novom temom, već će se malo „povući“, da tako kažemo, i pogledati rezultate, te vidjeti kako je tekao sam proces učenja. Treba da iskreno i pošteno odgovore na pitanja koja se nalaze u radnom listovima koje će dobiti. Ne treba da se potpisuju.

U raspravi koja slijedi, učenici i nastavnik analiziraju povratne informacije da bi vidjeli na koji način mogu zajedno poboljšati rezultat učenja u okviru nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava – nastojeći da zadrže ono što je dobro funkcionisalo, a promijene ono što baš nije bilo uspješno.

Svaki učenik dobija jedan primjerak radnog lista za učenike 6.3. Nastavnik ih upozorava da ne treba da jedan drugom gledaju u radne listove jer to nije test s nizom očekivanih odgovora.

Prvi dio radnog lista sastoji se od osam konstatacija o različitim vidovima podučavanja i učenja – instrument političkog ciklusa, metodi podučavanja i učenja, saradnja i interakcija s drugim učenicima i s nastavnikom. Na pitanja se odgovara stavljanjem tačke na tablu za pikado – tačka u centru (br. 5) znači „u potpunosti se slažem“, a tačka na vanjskom krugu (br.1) znači „ni u kom slučaju se ne slažem“.

U drugom dijelu učenici mogu unijeti lične „svijetle tačke“ i „potpune neuspjehe“ – dakle ono što je u ovoj jedinici bilo najzanimljivije i najvažnije naučiti i što će zbog toga i zapamtiti. Reći će i šta je bilo izrazito nezanimljivo, beskorisno ili dosadno pa će zbog toga to brzo i zaboraviti.

2. Plenarno iznošenje rezultata povratnih informacija

Učenici rade u tišini. Tim od dva učenika sakuplja radne listove i stavlja ih na *flip chart*. Jedan učenik glasno čita rezultate s table za pikado na svakom radnom listu, a drugi ih upisuje na veliku tablu koja je nacrtana na *flip chart*-u. Učenik može izračunati tačan ukupni rezultat sabirajući rezultate svih sektora i podijelivši ih s brojem učenika koji su učestvovali u zadataku.

Lične povratne informacije (dio 2) takođe se glasno čitaju i unose na dva velika papira sa *flip chart*-a s lijeve i desne strane pikado table, od kojih se na svakom nalazi naslov koji upućuje na pitanje radi dobijanja povratne informacije – napr. šta mi je bilo izrazito zanimljivo/nezanimljivo.

Alternativni postupak

Postupak zahtijeva dosta vremena ali će olakšati rad onim učenicima kojima je to prvi susret sa zadatkom davanja povratnih informacija. Direktniji metod se može primijeniti ukoliko:

- učenici imaju dovoljno iskustva s pružanjem povratnih informacija;
- (važnije) mogu vjerovati nastavniku da neće sankcionisati otvorenu kritiku, npr. davanjem loših ocjena ili verbalnim obračunavanjem s učenicom;
- (još važnije) učenici vjeruju jedan drugome i poštuju svačije različito mišljenje te konkretno iskustvo sticanja znanja.

Korak 1: učenici jedan po jedan dolaze pred *flip chart* i direktno unose bodove. Ne ispunjavaju radni list za učenike 6.3. Umjesto toga, učenici dobijaju crvene i zelene trake papira (dobar je i bijeli papir koji je pravilno označen) i unose svoje lične povratne izjave, koje se potom prikupljaju i timovi učenika ih predstavljaju ostalim učenicima. Najbolje je da učenici sami izlaze i glasno čitaju svoje izjave i da ih, ako žele, komentarišu.

Te trake se lijepe na stalak s papirom i grupišu se u skupove ako se ponavlja isti stav. Podnaslovi i ključne riječi doprinose organizaciji dobijenih povratnih informacija.

Osnovno pravilo tokom primanja povratnih informacija: nema komentara, nema rasprave

Koji god pristup prihvatili, važi osnovno pravilo: izjave se ne komentarišu tokom faze dobijanja. To bi poremetilo raspored jer bi mogla prerano započeti rasprava pa bi se na taj način zanemario princip jednakih mogućnosti za sve učenike. Nastavnik nadzire fazu dobijanja i interweniše ako učenici komentarišu, smiju se, ili se rugaju izjavama drugih učenika.

3. Rasprava koja slijedi

Dio koji se sastoji od davanja povratnih informacija stvara vlastiti program pa nijesu potrebni savjeti o tome kako organizovati sadržaj. Evo nekoliko predloga za početak i pomoć učenicima prilikom čitanja povratnih poruka.

Tabla za pikado:

- Koja pitanja čine osnovni skup s izjavama slaganja ili neslaganja? Zašto?
- Koja pitanja ukazuju na raspon od jednog do drugog ekstrema? Zašto?

Lične povratne poruke:

- Postoje li skupovi – izjave koje se ponavljaju?

Rasprava koja potom slijedi može odgovoriti na sljedeće:

- Koje su prednosti naše nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava? Treba li da nastavimo kako smo započeli?
- Koji su nedostaci naše nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava? Šta moramo promijeniti ili poboljšati? Kako? (*Sljedeća pitanja mogu se uključiti kao dodatak radnom listu za učenike 6.3*).
- Kakva je moja lična odgovornost? Šta lično mogu učiniti kao doprinos uspjehu?
- Šta bih ja lično volio/voljela u nastavku da naučim? Kakvi zadaci me zanimaju, ili mi najviše pomažu?

Učenici i nastavnik odlučuju – možda čak i zajedno – koje rezultate iz dijela koji se odnosi na povratne informacije mogu iskoristiti u budućem planiranju nastavnih časova. Jedna od najvažnijih stvari koju učenici – a možda i nastavnik – moraju razumjeti jeste da nastavnik i učenici, da bi bili uspješni, zavise jedni od drugih kao stručnjaka, odnosno od onih koji žele da uče.

Nastavni materijal 6.1

Ilustracija modela političkog ciklusa – kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?

Pojmovi i osnovna pitanja	Bilješke
0. Tema U čemu je problem?	Kako možemo smanjiti broj automobilskih nesreća?
1. Problem Ko utvrđuje program? U čemu je problem? Da li se svi akteri slažu oko definisanja problema?	Ministar unutarnjih poslova: više nesreća. Mladi vozači – bez iskustva, nepažljivi. Muškarci različite starosti – previše alkohola. Auto-moto klub: više automobila na putevima; putarine se ne koriste za poboljšanje putne mreže. Stručnjaci za zaštitu životne sredine: CO ₂ -emisije su u porastu, zalihe nafte se smanjuju i postaju sve skuplje – podržati alternative automobilskom prevozu.
2. Rasprava Ko je uključen? Koji su interesi i vrijednosti aktera?	Svi se slažu da se broj automobilskih nesreća mora smanjiti. Međutim, u raspravi se suprotstavljaju različiti interesi i ciljevi: Ministar želi da izvrši pritisak na bezobzirne vozače. Vozači žele bolje uslove vožnje. Stručnjaci za zaštitu životne sredine zabrinuti su zbog globalnog zagrijavanja.
3. Odluka Kakav je ishod? Je li nekim interesima data prednost – ili je to kompromisna odluka?	Vlada je odlučila da donese dva zakonska predloga: Veće kazne za prebrzu vožnju, niže vrijednosti alko-testa; više kontrole u saobraćaju. Autoputevi s četiri trake treba za pet godina da postanu standard.
4. Primjena Kako se odluka sprovodi? Ko je uključen i odgovoran? Ima li problema ili sukoba?	Više saobraćajnih kontrola, posebno uveče i vikendom. Utvrđen je plan proširenja i poboljšanja autoputeva, prve takve puta su u izgradnji.
5. Mišljenja Koji pojedinci, akteri, grupe itd. podržavaju ili kritikuju rezultat? Koje su njihove vrijednosti, ideologije i interesi?	Vozači pozdravljaju plan izgradnje, pitanje povećanja kontrole (više kazni-više sredstava?) Stručnjaci za zaštitu životne sredine duboko su razočarani. Protesti u glavnom gradu. Rasprava: osnovati novu ekološku stranku?
6. Reakcije Kako reaguju? (pojedinačno, grupno) Koja su njihova sredstva ostvarivanja moći i pritiska?	Stručnjaci za životnu sredinu organizuju proteste u glavnom gradu. Rasprava: osnovati novu ekološku stranku? Vozači kamiona žale se zbog kašnjenja na autoputevima. Ministar objavljuje 15% pada broja nesreća u 12 mjeseci – tvrdi da uspjeh potvrđuje ispravnost njegove politike.

<p>7. Novi problem <i>ili kraj konkretne politike</i></p> <p>Da li nova rasprava počinje utvrđivanjem političkog programa? Je li to isti program ili novi o kojem se još raspravlja? <i>ili je li odluka dovela do rješenja koje zaustavlja proces?</i></p>	<p>Ministar: nije potrebno preduzimati nove korake. Pratite razvoj, situaciju u proteklih 12 mjeseci.</p> <p>Stručnjaci za zaštitu životne sredine: alarmantno povećanje CO₂ emisija.</p> <p>Pritužbe proizvođača piva: pad prodaje za 10%. Ugrožena radna mjesta. Proizvodna grana traži ubrzanu izgradnju puteva.</p> <p>...</p>
--	---

Nastavni materijal 6.2

Ključne izjave o modelu političkog ciklusa

1. Politika ima dvije dimenzije: rješavanje problema i borbu za ostvarivanje moći. Politički ciklus kao model stavlja naglasak na prvu dimenziju – rješavanje problema. Druga dimenzija takođe je uključena tako što utvrđivanje programa zavisi od pritiska koji protagonisti mogu da ostvare. Međutim, glavni zadatak modela jeste da opiše praktičnu stranu politike – prema riječima Maksa Vebera, “snažno i polagano bušenje tvrdih dasaka sa strašću i mjerom istovremeno.“ To znači da naponi propagande u takmičenju za podršku glasača – uključujući ličnu kritiku političkih protivnika, populizam i skandalizovanje – mogu narušiti sliku, ali ih ovaj model filtrira.

2. Ovaj model nudi zanimljivo gledište o pojmu zajedničkog dobra. U demokratiji, ni jedan protagonist ne zna šta je dobro za sve – to je velika razlika između demokratije i diktature. Suprotno tome, moramo zajednički saznati, pregovarati i nadmetati se, raspravljati i na kraju postići kompromis. Ako nijesmo u pravu, ili je rješenje nepravedno, ubrzo ćemo to saznati i morati da ponovo pokušamo. Otvoreno društvo zahtijeva pragmatični i konstruktivistički pristup odgovoru na pitanje o zajedničkom dobru.

Planovi, poput političkog ciklusa, jesu modeli. Oni jasno pokazuju neke vidove stvarnosti, ali to je moguće samo izostavljanjem ostalih. Model političkog ciklusa može poslužiti kao plan odgovora na pitanje u kojoj fazi mi kao građani možemo intervenirati i postići da se naš glas čuje. Ako nijesmo članovi parlamenta ili vlade, mi nećemo učestvovati u raspravi o tome koju odluku treba donijeti – to je **spoljašnja** strana političkog sistema. Međutim, ostale faze prikazuju **unutrašnju** stranu u kojoj možemo biti aktivni. Možemo komentarisati neku odluku, podržati je, ili se pobuniti protiv nje, i uistinu možemo učestvovati u raspravama o utvrđivanju političkog programa. Politički programi ne postoje slučajno; njih je, kao takve, potrebno definisati i podržati (vidi temu lekcije 4).

NASTAVNA JEDINICA 7
RAVNOPRAVNOST
Viši srednji nivo

Vladavina većine – pravedna vladavina?

Kako u demokratiji možemo riješiti pitanje većine/manjine?

7.1 Većina uvijek vlada – ok?

Primjer slučaja – model.

7.2 Kako možemo pomiriti interese većine i manjine?

Pisanje statuta za mikro-zajednicu

7.3 Nacrt statuta.

Upoređivanje ideja o institucionalnom uređenju radi rješavanja pitanja većine/manjine

7.4 Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?

Šta je pravedno i šta funkcioniše?

Proširenje teme: istraživački zadatak

Na koji se način pitanje većine/manjine manifestuje u našoj zemlji, i kako je riješeno?

Nastavna jedinica 7

Ravnopravnost

Vladavina većine – pravedna vladavina?

Uvod za nastavnike

U demokratiji odlučuje većina, a manjina mora da prihvati njenu odluku. Budući da su odluke u demokratskim sistemima privremene i otvorene za revidiranje, manjina može prihvatiti činjenicu da je nadglasana. Međutim, šta se događa ako manjina postane „trajna manjina“ – ako trajno biva nadglasana? Kritičari takvu situaciju nazivaju „tiranijom većine“.

U ovoj jedinici naglasak je upravo na tom problemu, jednom od ključnih pitanja u demokratskim državama. Ono traži rješenje, jednako kao što je i kohezija u opasnosti ako društvene grupe imaju utisak da su njihovi interesi trajno zanemarivani.

Učenici analiziraju primjer sportskog kluba u kojem dvije grupe, velika i mala, raspravljaju o budžetskoj potrošnji kluba. Problem je jednostavniji nego u stvarnom životu, ali suština problema je ista. Učenici pokušavaju da riješe problem pisanjem statuta. Različiti pristupi su mogući, a oni uvijek postoje kada se piše ustav – osiguravanjem prava na autonomiju manjini (savezni ili kantonalni model), ili uspostavljanjem standarda ljudskog dostojanstva i međusobnog uvažavanja te ljudskih prava koja ograničavaju opseg odluka većine. Međutim, ni jedan sistem pravila neće garantovati pravedno postupanje s manjinom i poštovanje volje većine. Demokratije zavise od kulture odgovornosti i međusobnog poštovanja, dakle od toga kako se građani vlastitom slobodnom voljom odnose jedni prema drugima.

Stoga učenici, pomoću instrumenta koje su razvili, stiču sposobnost boljeg razumijevanja načina na koji se problem većine/manjine rješava u njihovoj zemlji. Predlaže se istraživački zadatak kao proširenje i primjena.

Razvijanje kompetencije: povezanost s drugim jedinicama u ovom priručniku

Šta pokazuje ova tabela?

Naslov priručnika, „Učestvovati u demokratiji“, stavlja naglasak na kompetencije aktivnog građanina u demokratiji. Tabela prikazuje potencijal za sinergijske učinke jedinica u ovom priručniku. Ona takođe pokazuje koje kompetencije se razvijaju u jedinici 7 (osjenčeni red tabele). Masno uokvirena kolona prikazuje kompetencije političkog odlučivanja i djelovanja – posebno je označena zbog njihove povezanosti sa učešćem u demokratiji. Redovi ispod toga prikazuju povezanost s ostalim jedinicama u ovom priručniku: koje kompetencije se razvijaju u tim jedinicama, a podrška su učenicima u savladavanju jedinice 7?

Kako se može koristiti ova tabela?

Nastavnici mogu na različite načine da koriste ovu tabelu, kao instrument za planiranje svoje nastave obrazovanja za demokratiju i ljudska prava.

- Tabela pomaže nastavnicima koji samo nekoliko lekcija mogu da posvete obrazovanju za demokratiju i ljudska prava: nastavnik može izabrati samo ovu jedinicu i preskočiti ostale, budući da zna da se neke kompetencije, u izvjesnoj mjeri, razvijaju i u ovoj jedinici – na primjer, preuzimanje odgovornosti, analiza problema, vještine pregovaranja.
- Tabela pomaže nastavnicima da iskoriste sinergijske učinke koji učenicima omogućavaju da u više navrata budu obučavani u cilju razvijanja važnih kompetencija, u različitim kontekstima koji su višestruko povezani. U tom slučaju nastavnik bira i kombinuje nekoliko jedinica.

Jedinice	Dimenzije razvijanja kompetencije			Stavovi i vrijednosti
	Politička analiza i procjena	Metodi i vještine	Učešće u demokratiji. Političko odlučivanje i djelovanje	
7 Ravnopravnost	Ključno pitanje: kako uravnotežiti prava većinskih i manjinskih grupa u demokratiji. Ljudska prava štite manjinu i pojedince. Savezno i kantonalno institucionalno uređenje rotectš štite prava manjine.	Analiziranje i rješavanje političkog problema	Izlaganje i raspravljanje o idejama i rješenjima. Donošenje odluke.	Međusobno uvažavanje.
2 Odgovornost				Međusobno uvažavanje
1 Identitet			Pravljenje izbora i definisanje prioriteta.	
4 Sukob	Sukob interesa			

5 Pravila i propisi	Institucionalni okvir u demokratiji podržava nenasilno rješavanje sporova.		Utvrđivanje institucionalnog okvira za rješavanje sukoba u društvu.	Uvažavanje mirnog rješavanja sukoba.
3 Različitost i pluralizam	Pluralističko društvo sastoji se od manjinskih grupa različitih interesa.		Pregovaranje.	

NASTAVNA JEDINICA 7: Ravnopravnost – vladavina većine - pravedna vladavina? Kako možemo riješiti problem većine/manjine u demokratiji?

Tema lekcije	Razvijanje kompetencije/ciljevi učenja	Zadaci za učenike	Materijali i sredstva	Metod
Lekcija 1 Većina uvijek vlada – ok?	Analiziranje problema. Problem „stalne većine“.	Učenici prepoznaju problem „stalne većine“ i predlažu rješenja.	Radni list za učenike 7.1 (model slučaja), flomasteri, <i>flip chart</i> .	Individualni rad, grupni rad, plenarna rasprava.
Lekcija 2 Kako možemo uravnotežiti interese većine i manjine?	Rad u timu, upravljanje vremenom; rješavanje problema. Pravila, zakoni i ustavi su instrumenti za rješavanje problema i bavljenje uzrocima sukoba u društvu. To je opravdanje za vlast i autoritet. Međutim, oni mogu poslužiti i nekim interesima.	Učenici sastavljaju statut radi rješavanja pitanja većine/manjine u mikro-zajednici.	Radni listovi za učenike 7.1-7.3. <i>flip chart</i> i flomasteri.	Grupni rad.
Lekcija 3 Nacrt statuta	Kratka izlaganja, upoređivanje i ocjenjivanje ideja i razmišljanja. Institucionalno uređenje uključuje kriterijume kao što su izvodivost, pravednost i stabilnost.	Učenici istražuju kriterijume institucionalnog uređenja. Drže izlaganja i upoređuju svoje ideje.	Radni list za učenike 7.4 Tabela za izlaganja učenika (tabla ili <i>flip chart</i>). Listovi papira formata A4. Flomasteri. Ljepilo ili ljepljiva traka.	Izlaganja po grupama, plenarna rasprava.
Lekcija 4 Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?	Procjena: uravnotežiti kriterijume. Dijalektika između demokratije, pravednosti i djelotvornosti.	Učenici ocjenjuju nacrt statuta i objašnjavaju svoj stav.	Tabla ili <i>flip chart</i> .	Izlaganja, rasprava.
Proširenje lekcije: Istraživački zadatak: Problem većine/manjine u našoj zemlji	Rad.	Istraživački zadatak: 1. Primjeri preglasavanja manjine. 2. Zaštita manjine u našem Ustavu.	Ustav; dodatni materijali (novine, statistika, internet).	Individualni rad, grupni rad. Izlaganja o projektu.

Lekcija 1

Većina uvijek vlada?

Primjer slučaja – model

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>		
Razvijanje kompetencije	Analiziranje problema.	
Cilj učenja	Problem „stalne većine”: u demokratskom sistemu odlučuje većina. Od manjine se očekuje da prihvati načela i odluke donijete većinom glasova. Ali što se događa ako se manjina stalno preglasava?	
Zadaci za učenike	Učenici prepoznaju problem „stalne većine“ i predlažu rješenja.	
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 7.1: primjer slučaja - model (jedan primjerak za svakog učenika), flomasteri, <i>flip chart</i> .	
Metod	Individualni rad, grupni rad, plenarna rasprava.	
Raspored vremena	1. Uvod: predstavljanje problema.	15 min.
	2. Postavljanje zadatka.	20 min.
	3. Grupni rad.	10 min.

Informacije

Ova lekcija uvodi učenike u problem odnosa između većine i manjine. U izmišljenom slučaju, problem je predstavljen na najjednostavniji mogući način. Sportski klub je osnovan kao mikro-zajednica i sastoji se od samo dvije grupe – jedne velike i jedne male. Problem koji treba riješiti – kako uravnotežiti prava većine odnosno manjine – isti je kao i takav problem u društvu i u političkoj zajednici.

Opis lekcije

1. Uvod: upoznavanje s problemom

Nastavnik objašnjava da lekcija započinje jednim primjerom. Učenicima dijeli radni list 7.1, pa jedan učenik glasno čita opis slučaja. Na početku lekcije, ovakav način izlaganja mnogo bolje zaokuplja pažnju učenika nego ako učenici u tišini sami čitaju taj opis.

Nastavnik postavlja pitanje:

„O kojem se problemu ovdje radi?”

Traži od učenika da nekoliko minuta razmišljaju o tom pitanju i napišu odgovor. Ovakav zadatak učenicima koji sporije razmišljaju (ali obično vrlo temeljno), kao i onima koji su introvertni, daje priliku da i oni doprinesu raspravi.

U plenarnom dijelu, učenici daju svoj doprinos, oslanjajući se na svoje bilješke. Nastavnik sluša, podstiče učenike da tačno objašnjavaju svoje ideje („aktivno slušanje”). Nakon što je otprilike 10 učenika iznijelo svoje ideje, nastavnik bilježi ključne izjave koje su se pojavile na tabli. Treba očekivati da će se učenici pozvati na osnovni princip demokratije, što ide u prilog veće grupe, dok se manja grupa može pozvati na princip nediskriminacije (ravnopravnost). Nastavnik povezuje ideje koje učenici iznose s ovim kategorijama što raspravi daje strukturu i doprinosi jasnoći:

Mala zajednica: sportski klub	
Problem	Predložena rješenja
Povreda jednakih prava. Osjećaj diskriminacije (povreda jednakih prava). Trajni pobjednici i gubitnici („stalna većina“).	Manjinski interesi takođe se moraju poštovati (kompromis). Šahisti napuštaju klub (scenarijo neuspjeha).
Demokratija dovedena u pitanje. Većina odlučuje – gubitnici se ne slažu.	Promjena definicije većine.

Učenici bi trebalo da postanu svjesni da ovakav sukob traži nagodbu. Izlazak šahista iz kluba nanio bi štetu interesu svih članova. Na primjer, svaki klub bi se suočio s dodatnim troškovima. Prema tome, vrijedi uložiti napor i pronaći rješenje koje će biti u skladu s principima demokratije i jednakosti.

2. Postavljanje zadatka

a. Problem

Učenici će vjerovatno shvatiti da je ovaj primjer konkretnog slučaja zapravo model koji pokazuje kakvi problemi postoje u društvu, pa stoga pitanje većine/manjine ima političku dimenziju. Proučavajući model, a ne stvarnost, problem postaje jasniji, a zadatak jednostavniji. Rezultati ovog izmišljenog modela, uz pomoć konkretnih podataka, može se primijeniti – uporediti – sa stvarnom situacijom. Nastavnik naglašava povezanost između opisanog slučaja i stvarnosti, jer to ilustruje svrhu zadatka.

Treba voditi računa o dva principa: **pravednosti i demokratiji**.

U prvom redu, problem većine/manjine treba riješiti pravedno – manjina neće prihvatiti činjenicu da je permanentno nadglasavana i da se njeni interesi i potrebe ignorišu. Osim toga, demokratija znači da većina s pravom insistira da na sebe preuzme donošenje odluke. Prema tome, učenici moraju sastaviti statut koji će objediniti ova dva principa.

Nastavnik učenicima dijeli radne listove 7.2 i 7.3 i daje im dovoljno vremena da tiho pročitaju radni list 7.2. U kratkom plenarnom krugu, učenici povezuju osnovne pristupe naznačene u radnom listu 7.2 s idejama koje su napisali na tablu.

b. Očekivano rješenje

Učenici moraju znati šta se od njih očekuje. U manjim grupama sastavljaju nacrt statuta koji će sadržavati pravila za prevazilaženje scenarija „trajne manjine“ koja je permanentno nadglasavana. Mogu uključiti i pravila o donošenju odluka, a možda i pravila o raspodjeli sredstava. Učenici treba da postanu svjesni činjenice da je sportski klub mikro-zajednica čiji se statut može uporediti s ustavom jedne države. Nastavnik i učenici služe se radnim listom za učenike 7.3 kako bi se, ako je potrebno, pojasnila dodatna pitanja u okviru ovog zadatka.

c. Procedura

Na kraju, nastavnik objašnjava tehničke elemente zadatka. Učenici formiraju grupe. Učenici koji brinu o materijalima zamoljeni su da skupe flomastere i papire sa *flip chart*-a, a nastavnik obavještava kontrolore vremena da vode računa o tome da grupe budu spremne do kraja druge lekcije.

Nastavnik je prepisao osnovna pitanja iz radnog lista 7.3 na *flip chart* (vidi lekciju 3 dolje). Učenicima objašnjava da će se na osnovu tih osnovnih pitanja ocjenjivati i upoređivati ideje učenika.

Učenici formiraju grupe od četiri do šest učenika. Koriste preostalo vrijeme nakon lekcije 1 i nastavljaju s drugom lekcijom.

Nastavnik može zamoliti vođe timova za kratak sastanak na kraju časa kako bi podnijeli izvještaj o napredovanju svojih grupa.

Lekcija 2

Kako možemo uravnotežiti interese većine i manjine?

Pisanje statuta za mikro-zajednicu

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Rad u timu, upravljanje vremenom. Rješavanje problema.
Cilj učenja	Pravila, zakoni i ustavi su instrumenti za rješavanje problema i uzroka sukoba u društvu. To je opravdanje za vlast i autoritet. Međutim, oni mogu poslužiti i nekim interesima.
Zadaci za učenike	Učenici sastavljaju statut radi rješavanja problema većine/manjine u jednoj mikro-zajednici.
Materijali i sredstva	<i>Flip chart</i> i flomasteri. Radni listovi za učenike 7.1-7.3.
Metod	Grupni rad.
Raspored vremena	40 min.

Opis lekcije

Učenici nastavljaju rad u grupama.

Nastavnik prati njihov rad, vodeći računa o tome koje metode i vještine izvode dobro, a gdje im je potrebno uvježbavanje i dodatna pomoć. Nastavnik može u jednom dijelu časa tražiti i dati povratne informacije o tome kako su učenici sarađivali (Lekcija 4). Grupe treba što je moguće više da rade same, a nastavnik ni u kom slučaju ne bi smio da interveniše ako učenici „pogriješe“. Naučiće više ako im se dâ sloboda i odgovornost da sami otkrivaju svoje greške, a ako je potrebno, razred će ispraviti većinu grešaka u plenarnom dijelu.

Nastavnik bi se takođe trebalo da se suzdrži od intervenisanja ako grupa dođe do „politički neprihvatljivih“ rješenja, kao na primjer, prebacivanje svih ovlašćenja za donošenje odluke na jednu osobu („diktatorsko rješenje“). Iz toga proizlaze zanimljivi doprinosi za raspravu. Često će učenici dovoditi u pitanje neko nerazumno i neprihvatljivo obrazloženje. Nastavnik ocjenjuje postignuća učenika u razvijanju sposobnosti i donosi zaključke o njihovim obrazovnim potrebama.

Lekcija 3

Nacrt statuta

Upoređivanje ideja o institucionalnom uređenju radi rješavanja problema većine /manjine

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Kratka izlaganja, upoređivanje i ocjenjivanje ideja i zaključaka.
Cilj učenja	Institucionalno uređenje podrazumijeva kriterijume kao što su izvodivost, pravednost i stabilnost.
Zadaci za učenike	Učenici istražuju kriterijume institucionalnog uređenja. Drže izlaganja i upoređuju ideje.
Materijali i sredstva	Radni list za učenike 7.4 Tabela za učenička izlaganja (tabla ili <i>flip chart</i>). Pet papira formata A4 i flomasteri za svaku grupu; ljepilo ili ljepljiva traka.
Metod	Grupna izlaganja, plenarna rasprava.
Raspored vremena	1. Izlaganja: nacrt statuta za sportski klub. 30 min.
	2. Poređenje nacrt statuta. 10 min.

Informacije

U ovoj lekciji najveći dio vremena za govorenje pripada učenicima. Grupe imaju mogućnost da iznesu svoja gledišta (participacija) pod uslovom da su im izlaganja spremna, a govornici se moraju pridržavati raspoloživog vremena (efikasnost). Učešće zavisi od efikasnosti. Radna efikasnost je preduslov za učestvovanje u demokratiji. Zbog toga je u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava važno uvježbavanje metodskih vještina.

Opis lekcije

1. Izlaganja učenika

Nastavnik iznosi program: predstavnici grupa iznose svoja izlaganja i pozivaju se na osnovna pitanja iz radnog lista 7.3. Ta se pitanja ponovo pojavljuju u tabeli. Odnose se na kriterijume institucionalnog uređenja – izvodivost, pravednost, stabilnost.

Nastavnik crta tabelu na tri papira sa *flip chart*-a ili na tablu. Da bi skratio vrijeme pisanja, nastavnik stavlja listove papira formata A4 na koja je napisao osnovna pitanja na tabelu. To je ujedno prikaz metoda izlaganja koji učenici treba da koriste.

Osnovna pitanja	Grupa 1	Grupa 2	Grupa 3	Grupa 4	Poređenje
Raspodjela sredstava: kako?					
Ko odlučuje o raspodjeli?					
Autonomija grupa?					
Nediskriminacija?					
...					

Svaka grupa ima najviše šest minuta za izlaganje. Grupe naizmjenično predstavljaju svoje rezultate. Nastavnik vodi dio časa s izlaganjima. Učenici ne bi smjeli da započnu raspravu prije nego što čuju sva izlaganja. Međutim, učenici koji izlažu trebalo bi da objasne razloge koji su doveli do predloga koje su iznijele njihove grupe.

Nastavnik upućuje učenike koji izlažu da budu licem okrenuti prema razredu i da, dok govore, ne gledaju isključivo u nastavnika.

Drugi član tima odgovoran je za bilježenje informacija. Taj učenik zapisuje kratke bilješke u za to predviđenom dijelu na tabli, ili, još bolje, na *flip chart*-u (moguća je i upotreba projektor). Učenici prave bilješke na radnim listovima koji su im podijeljeni. Te bilješke služe kao materijal za raspravu u sljedećoj lekciji.

Nastavnik podstiče učenike da objasne razloge koji su doveli do predloga njihovih grupa.

2. Upoređivanje nacrt statuta

Učenici upoređuju modele prije njihovih ocjenjivanja. I dok su grupna izlaganja bila organizovana vertikalno, u kolonama, kao odgovori na osnovna pitanja, učenici sada mijenjaju perspektivu i čitaju tabelu horizontalno, red po red, upoređujući odgovore grupa na konkretna pitanja. Nastavnik, koji rukovodi ovom fazom lekcije, u zadnjoj koloni bilježi šta su učenici utvrdili.

Učenici prave vlastite bilješke u radnom listu 7.4.

3. Domaća zadatak – pripremanje informacija za raspravu

Nastavnik objašnjava učenicima da sljedeću lekciju treba da započnu svojim izlaganjem. Koji nacrt statuta je po njihovom mišljenju najuvjerljiviji – i zbog čega?

Radni list za učenike 7.4 nudi osnovna pitanja za ocjenjivanje statuta, a učenicima ujedno daje uputstva kako da koriste ta pitanja, i objašnjava njihovu svrhu u obrazovanju za demokratiju i ljudska prava.

Lekcija 4

Koji je dobar način upravljanja demokratskom zajednicom?

Šta je pravedno i šta funkcioniše?

<p>Ova tabela sažima informacije koje su nastavniku potrebne u svrhu planiranja i izvođenja časa.</p> <p>Razvijanje kompetencije odnosi se direktno na obrazovanje za demokratiju i ljudska prava.</p> <p>Cilj učenja pokazuje šta učenici znaju i razumiju.</p> <p>Zadatak (zadaci) koji se daju učenicima, uz metod, važni su sastavni dijelovi procesa učenja.</p> <p>Kontrolni popis materijala predstavlja pomoć u pripremi časa.</p> <p>Raspored vremena nastavniku omogućava okvirno planiranje vremena.</p>	
Razvijanje kompetencije	Procjena: uravnotežavanje kriterijuma
Cilj učenja	Dijalektika između demokratije, pravednosti i efikasnosti.
Zadaci za učenike	Učenici ocjenjuju nacrt statuta i objašnjavaju svoje zaključke.
Materijali i sredstva	Tabla ili <i>flip chart</i> .
Metod	Izlaganje, rasprava.
Raspored vremena	1. Učenici razmjenjuju i iznose svoje rezultate. 20 min.
	2. Rasprava. 10 min.
	3. Zaključak. 10 min.

Informacije

Učenici međusobno razmjenjuju rezultate i sastavljaju zajedničku izjavu („sistem sniježne lavine“). Ovakav pristup uključuje sve učenike pa tako izbjegavamo situaciju u kojoj čujemo samo nekolicinu, dok je većina sasvim zanemarena.

Opis lekcije

1. Učenici razmjenjuju i iznose svoje rezultate

Nastavnik najprije traži da učenici glasaju za jednu verziju statuta (ili nijednu) dizanjem ruku. Potom učenici istog mišljenja formiraju grupe od četiri ili pet učenika. Razmjenjuju rezultate i sastavljaju izjavu. Nakon toga grupe kratko izvještavaju o razlozima svog izbora (vidi radni list za učenike 7.4).

2. Rasprava

Nakon što su učenici glasali za različite verzije statuta, izražavaju različite stavove o načinu ocjenjivanja modela za koji su se odlučile njihove grupe. U raspravi se kritički osvrću na svoj izbor konkretnog statuta.

Nastavnik rukovodi raspravom. Na kraju rasprave, učenici još jednom glasaju. Da li je jedna grupa uspjela da uvjeri neku drugu grupu? Je li većina učenika glasala za jedan konkretan statut?

3. Zaključak

Nastavnik najavljuje svrhu zaključne faze: učenici se osvrću na svoj proces razmišljanja i njegove rezultate iz različite perspektive kako bi postali svjesni njegove važnosti.

Nastavnik postavlja jedno pitanje: na koji način ovaj primjer malog sportskog kluba podsjeća na politiku?

Učenici međusobno i s nastavnikom razmjenjuju svoja mišljenja. Nastavnik sluša i naglašava ideje koje se međusobno podržavaju ili suprotstavljaju.

Nastavnik sažima raspravu i dodaje sljedeće razmišljanje:

U politici, rasprave o ovako složenim pitanjima nijesu akademske već praktične prirode. Svaka zajednica mora izabrati – potreban joj je statut kao ustavni okvir za postupanje. Prema tome, nakon razmatranja različitih mišljenja i alternativa sa svim njihovim prednostima i manama, treba donijeti odluku – u idealnoj situaciji jednoglasnu ili odluku što brojnije većine. U politici, rasprava o takvom problemu odgovara postupku donošenja zakona ili čak izglasavanju ustava.

Dodatak: istraživački zadatak

U ovoj jedinici, učenici su dobili model za analiziranje važnog dijela njihovog Ustava i zakonodavnog sistema, odgovarajući na pitanje i kako je sačinjen i kako funkcioniše u praksi. Sprovode istraživanje o sljedećem:

1. Koji su primjeri većinskih/manjinskih problema u našem društvu?
2. Proučavanje konkretnog slučaja: na koji način naš Ustav i zakoni rješavaju to konkretno pitanje?
3. Kakav je naš sud o konačnom rješenju?